

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyn.ru

№ 99
(19730)
2023 чылдың
декабрь 27
среда

Хүннүң үнери — 08:48
Ажары — 16:37
Хүн дурту — 7:49

Садар өртээ
хостуг

12+

Шылгараңгай чаштарның байырлалы

Материалды 2-ги арындан номчуур.

Буян ООРЖАКТИҢ тырттырган чуруу.

«Спортчу элита» онза хевирде

Декабрь 23-түн хүнүндө «Сүбедей» спорт өргээзинге чаңчыл болган «Спортчу элита-2023» болуп эрткен. Ук хемчег спортчуларга бо чылды түңнээр эң-не кол байырлыг ёзулал болур...

/ 3-кү арында

Берге шылгалда дужааттыгган

“Оттулар чүүлдү кайы хире курлавырлап алган сен, кышты ынчаар эрттирер сен” деп, Тывада чугаалаар апарган. Бажың-балгат фондузунуң 90 хире хуузу чер бажыңнарга онаажыр кол оттулар чүүл — хөмүр-даш болуп турар...

/ 4-кү арында

60 ажыг автомобильди Тывадан ТШО-же
чоруткан.

Удуртукчуну
деткири-
биле

Келир 2024 чылдың март айда болур Россия Федерациязының Президентизин шилир соңгулдаже Владимир Владимирович Путинниң кандидатуразын идип үндүрери-биле, деткиир штабтары республиканың найысылалында "Норзин", "Курай-курай", "Алексеевский" садыг-саарылга төптеринде ажыткан.

Владимир Путинниң кандидатуразын деткиир күзелдиг кижилер чогуур штабтарга келгеш, аттарын салып турарлар. Оларның бирээзи чүрек-дамыр аарыгларының кезер эмчизи Росси Күжүгет күзелдиги-биле келгеш, адын салган. "Бистиң Президентивис Владимир Путинниң кандидатуразын келир чылын март айда болур Россия Федерациязының Президентизиниң соңгулдазынче идип үндүрерин деткип чедип келдим. Чуртувустуң Президентизин деткири кончуг чугула. Мен бодаарымга, бистиң чуртувус өндүр болуп артсын база бодувустуң тускай хамаарылга чок чоруувусту камгалап алыр дээш, чонувус демниг болур болза эки.

Бистиң чуртувус амгы үеде чеже-даа бергелерге таварышса, демей-ле сайзырап турар. Боттарывыстың ажылывысты кылып турар бис. Чуртка берге байдал тургустунза-даа, пациенттеривисти эмнээр бүгү-ле чүүлдер четчир-дир. Мен бодаарымга, эмнээштин ажылы эвээжевейн турар. Чурттуң экономиказы база шыдажып чоруп турарын көрүп тур бис. Канчаарга-даа черле бистиң чуртувус сайзырап турар" – деп, Росси Күжүгет чугаалаан.

Штабка келген чон Владимир Путинниң чылдар иштинде кылып чораан ажил-агы-йын үнелеп, ам база улаштыр деткири чөптүг дээрзин чугаалап турганнар.

/ Ч. КАРА-САЛ

Шылгараңгай чаштарның
байырлалы

Декабрь 26-ның хүнүнде уругларга кайгамчык чараш байырлыг хемчег – Тыва Республиканың Баштыңының Шивижигежи болуп эрткен. Ук хемчегже бүдүн республикадан 1000 уругну чалаан. Олар кымнарыл дизе, тергийн эки өөредилгелиг школачылар, чогаадыкчы болгаш угаан-биле ажылдаар мөөрейлерге, олимпиадаларга, фестивальдарга, спортчу маргылдааларга тергийн эки көргүзүлгелерлиг болганнар, школаның болгаш хей-ниитиниң амыдыралына идепкейжилер, өскүс, кадыы кызыгаарлыг, база ТШО киржикчилериниң уруглары хамааржыр.

Уругларны ийи аңгы бөлүккө чарып алгаш, байырлыг хемчегни эрттирген. Хүннүң бирги чартында ыраккы кожууннардан келген уругларга байырлалды эрттирген. Ийи дугаар бөлүккө чоок кожууннардан, оларның иштинде Кызыл кожуун база Кызыл хоорайның тергийн-нери байырлалга келгеннер. Ырак кожууннардан тергийн өөреникчилерин чалап турар үеде уругларның айыыл чок чоруун хандыраары-биле, олар-

ның аай-дедир чоруур автобустундан эгелээш, чөмнениринге чедир бүгү-ле эптиг байдалды республиканың өөредилге яамызы организаастаан. Ол ыш-каш республиканың яамылары тус-тузунда үлүг-хуузу кирип демнешкеннер. Республиканың уруглар эмнелгезиниң педиатр эмчизи Чейнеш Куулар: "Республиканың уруглар эмчизи чылдың-на Чаа чыл байырлалдарының үезинде бүдүн республиканың болгаш Кызыл хоорайның уругларын хайгаарап турар. Уруг бүрүзү байырлалче кээр мурнунда чурттап турар чериниң аайы-биле ковид анализин дужаап алгаш, кадык деп шынзылгалыг келир. Ол ыш-каш ковидке болгаш чидиг респираторлуг аарыгларга удур санитарлыг хемчеглер база сагыттынып турар" – деп чугаалаан.

В. Көк-оол аттыг Национал хөгжүм-шии театрының көрүкчүлөр залына уруглар чыгып келирге, Тываның Баштыңының оралакчызы Орлан Сарыглар уругларга байырын чедирип, сөстү алган:

"Эргим, уруглар! Бөгүн менде Тываның Баштыңы Владислав Ховалыгның мурнундан силерге байыр

чедирер хүлээлге дүшкен. Эрткен чылда канчаар-даа аажок кызып ажылдаан, өөрөнгөн, ада-иенерге, кырган-ава, кырган-ачаларыңарга дузалажып, амыр эвес чүүлдерни ажып эрткен силер. Силерге чоргаарланып тур бис. Ында башкыларыңарның үлүг-хуузу база улуг. Ол дээш өөрүп четтиргенивисти илередеп каалыңар. Силерге дендии ынак бис. Силер ам база делегейге оон-даа экини кылыр силер. Республикавыстың келир үези силер. Мурнуңарда амгы үениң технологияларының улуг-улуг аргалары ажыттынып турар. Аңаа чедиишчиниг болур деп бодаар болза, эки кызып өөренир, чедиишчиниг болур. Мурнуңарга чаа-чаа ажы-дышкыннар, өөрүшкү хөй болзун. Шуптуңарга быжыг кадыкшылды, өөредилгеңерге чедиишчиннерни, күзелдеринер бүдерин күзедивис".

Чаа чыл дээрге өг-бүлө байырлалы болганда, байырлалды кижилер бүрүзү өг-бүлөзи биле эрттирерин күзээш, уругларның өг-бүлелеринге чаагай чорукту болгаш чедимчелиг амыдыралды ол күзээш.

Ооң соонда "Салтан хааның дугайында" шиини тыва дыл кырынга көргүскен. Тыва

дылды сайзырадыр дугайында чидиг айтырыгның көдүрлүп турар үезинде уругларга шиини тыва дылга көргүскени кончуг эки болган.

Улаштыр театрының ийиги каадынга кайгамчыктыг солун хөгжүмнүг көргүзүгнү В. Көк-оол аттыг Национал хөгжүм-шии театрының артистери болгаш волонтерлар бараалгаткан.

Байырлалдың төнчүзүнде чалаткан уруг бүрүзү Тыва Республиканың Баштыңы Владислав Ховалыгның белээн алганнар.

Тываның Баштыңының Шивижигеш байырлалы республикада уругларның бедиктерже чүткүүр сеткил-хөөнүн оттуруп, оларга ам-даа улай сайзыраарына идигни берип, эш-өөрүнүң аразына үлегер-чижек болур арганы берип турар онзагай хемчег болуп турар. Ук байырлалче чалатканнарның аразындан келир үеде Тываның төлептиг кижилери үнүп болурун демдеглеп турар. Тываның келир үези өзүп олурар салгалда болганда, тергийн өөредилгелиг, идепкейжи уруглар санын көвүдедири күзеничиг.

/ Чыжыргана СААЯ.

Буян ООРЖАКТЫҢ
тырттырган чуруктары

140 дыштанылга төптери ажылдаар

Тываның Баштыңы Владислав Ховалыгның даалгазы-биле, республиканың Культура яамызы школачыларга түр үениң дыштанылганын организаастаар. Дыштанылга төптери кышкы дыштанылга хонуктарында уругларның хостуг үезин шын эрттиреринге, айыыл чок чоруун хандыраарына идигни бээр.

120 культура албан черлери база 19 библиотекалар шөлдери ийи муң ажыг назы четпээннерниң кичээнгейин хаара тудар. Бир ээлчегде улуг класс өөреникчилерин, амыдыралы чегей болгаш берге байдалга тава-рышкан өг-бүлелер ажи-төлүн, тускай шериг операциязының киржикчи-

лериниң уруг-дарыын хемчеглерже хаара тудар.

Дыштанылга төптеринге темалыг мастер-класстар шактары, чогаадыкчы мөөрейлер, спортчу маргылдаалар, экскурсиялар, угаан сайзырадыр викториналар, хөглээшчиниг болгаш оюн-тоглаалыг программалар, кинолар көрүлдөш, ол ыш-каш Чаа чыл болгаш Рождество утунниктери болур. Ол хүннерде бөлгүмнер, сонургалдар клубтары, чогаадылгастудиялары ажылдаар.

Дыштанылга төптери декабрь 28-тен январь 7-ге чедир ажылдаар.

/ ТР-ниң Культура яамызының
медээзи.

«Спортчу элита» онза хевирде

Декабрь 23-түн хунунде «Сүбедей» спорт өргээзинге чаңчыл болган «Спортчу элита-2023» болуп эрткен. Ук хемчег спортчуларга бо чылды түңнээр эң-не кол байырлыг ёзулал болур. Бо чылын 26 дугаар «Спортчу элита» шуулган хевиринге кончуг онзагай болуп эрткен. Ол үе дургузунда Тываның 500 ажыг спортчулары тергиннериниң аразындан шылгарап, алдарлыг аттарны ап, шаңнал-макталдарга четкеннер.

Шуулганның кол сорулгазы — мурнакчы спортчу технологияларны таныштыра-ры, спортчу маргылдааларны организаастаар талазы-биле арга-дуржулга солчуру, Тывага спорттун янзы-бүрү хевирлерин хөгжүдериниң айтырыгларын чугаалажыры болгаш Тываның спортчуларының чедишкinnerин түңнээри.

«Болуп эртип турар шуулганда солун шөлчүгештер хөй. Тывада спорттун кандыг хевирлери сайзырап турарын көргүзөр дээш, уругларның ада-иелерин чалаан бис. Спортчу секцияларже кажан, каяа бижидип алыры база оон-даа өске сонуургаан айтырыгларын бо шуулгандан билип алыр аргалыг болганнар» — деп, Спорт яамызының сайыды Субудай Монгуш чугаалаан.

Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг спортчуларга байырын чедирип, бодунун илеткелинге делегей чергелиг самбо Чемпионадынга Саян Хертектиң чайынналчак тиилелге, 23 харга чедир спортчулар аразында делегей чергелиг хостуг хүрештин бирги чери дээш маргылдаага Начын Монгуштун алдын медаль эккелгени, 3 дакпыр Олимпий чемпиону Бувайсар Сайтиевтин шаңналы дээш делегей чергелиг хостуг

хүреш маргылдаазында Чингис Сарыгларның болгаш Найыр Ооржактын алдын чедишкinnerи Тываның спорттун төөгүзүнче кирер дээрзин демдеглээн. База бо чылын Кызылга болуп эрткен делегей чергелиг эр улус аразында «Азия төвүнүн кубогу» дээш сумо маргылдаазында 19 медальды тыва сумоистер чаалап алган.

Бо чылын болуп эрткен РФ-тин камгалал сайыдының кубогу дээш шериг албаныглар аразында I дугаар делегей чергелиг спортчу хүреш маргылдаазы кончуг улуг патриотчу болгаш кижизидикчи күштү бергенин удуртукчу немээн.

2023 чылдың база бир улуг спортчу болушкуну — республиканың кожууннарындан 30 муң ажыг чурттакчыны хаара тудупкан аңгы-аңгы назы-хар болгаш категориялар аайы-биле болуп эрткен Тыва Республиканың I чайгы спартакиадазы.

Ол ышкаш республиканың спорт школаларының боттарының чедишкinnerин таныштырган спортчу шуулган база Тывага 1 дугаар болуп эрткен. Хөй санныг кубоктар болгаш медальдар, оон иштинде бүгү-российжи болгаш делегей чергелиг маргылдааларның шаңналдары кижизитириччилерниң чедишкinnerин көргүзүп турар. «Ийи кижилер тулчур маргылдаага

(единоборство) база уран гимнастикага бичии болгаш элээди уругларның көргүзүглерин аажок өөрүнчү болду. Шуулганга келгеш, школачы болгаш студент үелеримде бөмбүк октап, кара адып турганым-даа сагындым. Хүрештен эгелээш, тыва шыдыраага чедир спорттун национал хевирлерин база утпаан бис» — деп, Владислав Ховалыг демдеглээн.

Республиканың спорт

болгаш күш-культураның хөгжүлдезинче улуг үлүг-хуузу кириген тренерлерни, спортчуларны күрүнө шаңналдары болгаш хүндүлүг аттар-биле демдеглээн. Делегей ареназында онзазы-биле шылгараан тыва спортчуларны акша сертификаттары-биле шаңнаан.

Самбога 3 дакпыр делегей чемпиону Саян Хертекке «ТР-ниң мурнунга ачы-хавыяазы дээш» деп медальды тывыскан. ТР-ниң Чаан мөгези, сумо маргылдаазында делегей чергелиг спорт мастери Сайын-Белек Түлүшке спортка бедик чедишкinnerи дээш Тыва Чазактын мурнундан чурттаар оран-сава садып азы тудуп алыры-биле, 3 сая рубльдин сертификатын белекке берген. 24 харга чедир спортчулар аразында делегей чемпиону Начын Монгушка 1 сая рубльдин, 16 харга чедир элээди спортчулар аразында Европаның бирги чери дээш маргылдааның тиилекчизи Чингис Сарыгларга 70 муң, 18 харга чедир спортчулар аразында делегей чергелиг маргылдааның бирги чери дээш хүлөр медальдын эдилекчизи Тана Түлүшке 50 муң рубльдин сертификаттарын тывыскан.

Күш-культура болгаш спорт адырында күрүнениң башкарылга органының тургустунганындан бээр 100 чыл оюнга тураскааткан юбилейлиг медалы-биле күш-культура болгаш спорт адырының хөгжүлдезинче кириген улуг үлүг-хуузу дээш ук адырның 8 шылгараңгай ажылдакчызын шаңнаан. РФ-тин спорт сайыдының өөрүп четтиришкinnerи бижин 5 кижиле алган.

Ак-Довурак хоорайның спорт школаның тренер башкызы Валерий Донгак, кикбоксинг тренери Мөңгүн-оол Иргит, хол бөмбүүнүн тренери Сагандай Монгуш олар ТР-ниң алдарлыг тренерлери болганнар.

Национал хүрешке дөрт шыырак мөгө аразында кирген Эртине Хомушуга «ТР-ниң Хартыга мөгези», сес шыырак мөгө аразында кирген Айран Ижиге болгаш Субудай Шойдунга «ТР-ниң Начын мөгези» деп хүндүлүг аттарны тывыскан. Ийи хонук дургузунда спорт адырының хөй-хөй тергиннерин тус-тузунда шаңнап-мактаан.

Спорт дээрже чүгле маргылдаа эвес, өзүп-сайзыраарының болгаш бедиктерже чүткүүрүнүн аргазы дээрзин шуулган бадыткап турар. Ол ышкаш аныяк-өскөн, ада-иелер болгаш уругларда спорттун кандыг хевиринче кирерин боттарында тааржыры-биле шилип алыр аас-кежиктиг болганнар.

Чыжыргана СААЯ.

Буян ООРЖАКТЫҢ тырттырган чуруктары.

Ногаа шыгжамыры ажыттынган

Кызыл кожуунуң Сукпак сумуунда ногаа шыгжамырын Александр Желтухин ажыткан. Ук төлевилелче ниитизи-биле 89,6 сая рубль үнген. Ооң 22,4 саязы Тываның тускай социал экономиктиг хөгжүлдө программаның деткимчези.

ТР-ниң Баштыңы Владислав Ховалыг чаа ажыттынган ногаа шыгжамырының ажил-ижин сонуграп четкен.

«Александр Петрович – дуржулгалыг башкарыкчы. Ол ногаа болбаазырадыр болгаш консервалаар, вакуумнаар цехти ажыдып шыдапкан. Ногааны шыгжаар, болбаазырадыр арга бар апарганда, ону хөйну тарыыры чугула-дыр. Ынчангаш тарылга шөлүн калбартыр аргаларны болгаш суггат айтырыын өөренип көргөш, дузалаар бис» – деп, Тыва Республиканың Баштыңы Владислав Ховалыг демдеглээн.

Бо хүннерде шыгжамырда 750 тонна картофель, капуста, согуна, свекла бар.

Шыгжаттынган ногаа-биле янзы-бүрү салаттарны, соянканы, икраны, рагуну кылы-

Бо хүннерде
шыгжамырда

750

тонна картофель,
капуста, согуна, свекла
бар.

ры бүдүрүлгениң планында көрдүнгөн. Баштай уруглар садтары, школалар дээн ышкаш бюджет организацияларынче, оон садыг-саарылга төптөрүнче бараанны сөөртүр дээрзин бүдүрүлгениң удуртукчузу дыңнаткан.

2024 чылдың чазынын да картофельдин үрезинин чонга халаска үлээш, күзүн олардан дедир садып алырын Александр Желтухин планнап турар.

/ Айдың ОНДАР.
Ада ТЮЛЮШТУҢ
тырттырган чуруктары.

| ХӨМҮР АЙТЫРЫ |

Берге шылгалда дужааттынган

“Оттулар чүүлү кайы хире курлавырлап алган сен, кышты ынчаар эрттирер сен” деп, Тывада чугаалаар апарган. Бажың-балгат фондузунуң 90 хире хуузу чер бажыңнарга онаажыр бистиң республикавыска кол оттулар чүүл – хөмүр-даш болуп турар. Ыяш-биле одаар бажыңнар барык артпаан. Көдээ черлерде безин.

Ооң өртек-үнезининге, садып-саарылдазынга, чедирилгезинге, хереглелдин норма-чижээнге, оттулар чүүлдүң шынарынга, одалганың айыыл чок чоруунга күрүнениң эрге-чагыргазының талазындан контроль-хайгааралды чорутпайн турганындан бо айтырыгга улуг шуугаазынар, харын-даа чөрүлдээлер үнүп турган.

ХӨМҮР ӨРТЭЭНГЕ ХАМААРЫШТЫР

Мооң мурнунда үелерде улус-чон бир ванна хөмүр-даштың өртээ каш апарган чүвөл, бир шоодайны чежел деп айтыржыр турган чүве болза, ук айтырыгның шиитпирлээшкининге ТР-ниң Баштыңы, тыва Чазак, Тываның даг-руда компаниязы дорт киржиң эгелээниниң түңнелинде, байдал чүгээртээн. Орулгазы эвээш, хөй ажы-төлдүг өг-бүлелерге, көрдүнгөн чиигелделиг хамаатыларга хөмүрнүң өртээн чиигеткен. Мындыг ниити түңнелге кээри ындыг-ла

белен эвес болган. Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг бо айтырыгны үзе шиитпирлээр дээш, РФ-тиң чазаның бирги оралакчы даргазы Андрей Белоусовка кирип турганының ужору база ында. Маңаа В. Ховалыгның шудургузун демдеглээр апаар.

Еп+ холдинг болгаш Тываның даг-тывыш компаниязының удуртулгазы-биле улус-чонга садар хөмүрнүң өртек-үнезиниң талазы-биле маргыжын Андрей Белоусовтуң деңнелинге үскен. Мооң мурнунда В.Ховалыг хөмүр-даш уургайының продукциязын үндүр садар өртектерин барык 500 рубльге чиигедип, бир тонна хөмүрнүң өртээн 2220,1 рубль чедирген турган. Бүдүрүлгениң экономиказынга улуг хора чедирбейн, ону оон-даа кудуладып болур турду-ла ыйнаан, ынчалза-даа Тываның даг-тывыш компаниязында дыка хөй бистиң чаңгыс чер чурттугларывыс ажылдап турар, ооң кадында уургай республиканың хөреңгизинге улуг үндүрүлгелерни төлөп турар болгай. Ынчангаш өртектерни үстүндө адаанывыс деңнелге доктаадып тургускан, тывыш хемчээлдер биеэги хевээр артса-даа, бүдүрүлгө дөмөй-ле орулгалыг болуп артар ужурлуг. Бөгүн хөмүрнүң өртек-үнези доктаамал өзүп олурар, аңаа хереглел улуг болуп артпышаан. Хөмүрнү соңгаарже садып-сайгарганындан, компания арыг орулганы көвүдөдип ап болур.

Андрей Белоусов В. Ховалыгны болгаш хөмүр-даш уургайының ээлерин кичээнгейлиг дыңнап дооскаш, Тываның даг-тывыш компаниязының хөмүрге өртектерин бир чылдың дургузунда “доңулар”, Чазактың бир тонна хөмүр дээш 2220,1 рубль доктаадып тургускан өртээн хевээр арттырар, дараазында чылын ону узадып ап болур деп чарлык болган. Шүүдел эгидилгези кылдыр хөмүр-даштың экспортунга үлүгнү хөмүржүлөргө бээр болган.

Эрткен үеже хая көрнүп, сактыр болза мындыг-ла-дыр. Бо чылдарның дургузунда кадыг оттулар чүүлге өртектер бедээн-даа болза, ол чардыг дугуржулганың кыдыг-кызыгаарындан үнмээн.

САДЫП-СААРЫЛГА АЙТЫРЫ

“Москва чаңгыс хүн туттунмаан” дижир. Республиканың чурттакчыларын хөмүр-биле хандырылганың айтыры база ындыг болган. Акша-көпөөк холда бар-даа болза, хөмүр садып алыр арга чок турганындан чон түрөп турар болу берген. Ону билип каапкан чижең садыгжылар база катап бажын көдүрүп эгелээрин оралдашкан. База катап ында-мында хөмүрнү ванналап садар таварылгалар көстүп эгелээн. “Хөмүр кырында олургаш-ла, хөмүр чок доңуп олур бис” – деп, улус шоогайчып эгелээн.

Чер-черлерге хөмүр-даш шыгжамырларын тургусканы,

хөмүр-даштың курлавырын доктаамал немередип келгени, чедирилге айтырыын шиитпирлээни байдалды үндезини-биле өскерттип, мооң мурнунда боттуң өртектерин сыгап турган чижең садыгжыларга доктарны тургускан. Ам хөмүр-даш шыгжамырларында оттулар чүүл үзүктелбестээн, четчири-биле бар апарган, хөмүр чок деп чугаа дыңналбастаан. База бир айтырыг ынчаар үзе шиитпирлеттинген.

QR-КОД БОЛГАШ ӨСКЕ- ДАА АЙТЫРЫЛАР

QR-код-биле садыглаашкыга баштайгы дээрзинде улус-чон элээн үр чаңчыгып чадашкан. Ылаңгыя компьютер-биле таныш эвес улуг улус. Ынчалза-даа Чазактың, Одалга яамызының, хөй хүлээлгелиг төптөргөң специалистериниң, волонтерларының маңаа дузазы улуг салдарлыг болган. Ынчангаш узун оочурлар, баскылажышкыннар-даа турбаан. Хөмүр-даш хүннүң-даңның хереглээр хлеб, сүт эвес-ле болгай, ону хире-шаа-биле

садып алырга, элээн баар. Хереглелдин норма-чижээн шын санап алырга, ажыр-бас чүве-дир деп улус биле берген.

Бөгүн улустуң кол чаргылдажып турар айтыры – хөмүрнүң шынары. Чамдыкта даш холумактыг куруг порода-биле катай болур. Хөмүрнүң шынары багай деп чүүлү шыныдып турар бадыткалдар барда, хөмүрнү солудуп ап болур чүве-дир дээрзин улус билип бар чыдар. Информастыг технологиялар үезинде кандыг-даа шинектер бар-дыр ийин.

Одалга айтыры – мөңге, нарын айтырыгларның бирээзи. Ооң шиитпирлээшкинин канчаар организаастаанындан кол чүүл хамааржыр дээрзин амыдырал херечилеп турар. Республиканың Чазак, хамаарышкан яамылар болгаш албан черлери бо айтырыгга шылгалданы дужааган деп болур. Берге-ле шылгалда болган, ынчалза-даа ниити дем-биле ону эртип шыдаан.

/ Артур ХЕРТЕК.
Чурукту интернеттен
алган.

Найысылалдың чидиг айтырыглары

ЧАА ЧЫЛ БУДУУЗУНДЕ КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ МЭРИЯЗЫ 2023 ЧЫЛДЫ ТҮҢНЕП, ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫН ЭРТТИРГЕН. АҢАА ЖУРНАЛИСТЕРДЕН АҢГЫДА, ХООРАЙНЫҢ ХӨЙ-НИИТИ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНЫҢ ТӨЛЭЭЛЕРИ БАЗА КИРИШКЕН.

Кызыл хоорайның мэри Карим Сагаан-оол айтырыгларга харыылаар мурнунда найысылалдың амыдыралын, мэрияның ажил-ижин доктаамал чырыдып турар журналистерге өөрүп четтиргенин илереткеш, чыылганнарда болгаш хоорайның бүгү чурттагычларына Чаа чылдың күзүзш-киннерин илереткен.

БОК АЙТЫРЫ

Чугаа бир дугаарында «Найысылалдың Спутник микрорайонда бок чыыр полигон эргижирээн, чаа полигонну каяа кылыр база ооң тудуу кажан эгелээр?» деп айтырыгдан эгелээн.

— Амгы үеде ажилдап турар бок полигонун билир бис, ону ам бодунда хоорайның чагыргазы хандырып турар. 2016 чылда федералдык хоойлу өскерилген. Ынчангаш ам бок чыыр тускай полигон-биле регионун эрге-чагыргазы, ол дээрже ТР-ниң Бойдус курлавырларының болгаш экология яамызы ажилдаар. Олар ам чаа полигон тудуунуң төлевилел-смета документациязы-биле ажилдап турар. Чаа полигон чүгле Кызыл хоорайның богун эвес, республи-

каның барык чартыын хаара тудар. Аңаа бокту ылгап арыглар болгаш болбаазырадыр бүдүрүлгө турар. 2026 чылдан тура чаа полигоннуң тудуу эгелээр. Ооң туружун Бии-Хем кожуунун девискээринге тударын тодараткан — деп, хоорайның мэри харыылаан.

ЧЕРЛИК ЫТТАР

Найысылалдың база бир чидиг айтыры — черлик ыттар. Тоянчы ыттарга хамаарыштыр чаа ажилдап кылган хоойлу төлевилелиниң дугайында айтырыгга харыыны берген.

Бо айтырыгга хамааржыр 2 хоойлу актызын тургускан деп Карим Байлак-оол-ович тайылбырлаан: «Ооң бир дугаарын Дээди Хурал шагда-ла хүлээп алган. Ол дээрже азырал амытаннарын хайгааралга албайн турар хамаатыларга хамаарыштыр торгоалдың түңүн өстүргени. Мурнунда торгоал 1 муңдан 2 муң рубль чедир турган болза, ам 3 муңдан 5 муң рубль чедир өскөн. Мындык чаа өскерлишкиннерни республиканың хоойлузунче кириген. Эрткен чылын бо талазы-биле 140 ажыг торгоалды ыттар эзлеринге онааган. Бо барымдааларны тодарадыр-

да, хамаатыларның хомудалдарындан, чижээ, кудумчуда ызырар ыт хостуг халып турарын кожолары дыңнатканындан илередип турар. Ол эң-не дээштиг арга-дыр».

«Дириг амытаннарны хилинчек чок удудур сыкырының чурумун бадылаарының дугайында» деп ийиги хоойлу-төлевилелди республиканың ветеринарлыг албаны ажилдап кылган дээрзин мэр чугаалаан: «Ооң иштинде кандыг байдалга ытты удудуптарының дугайында пунктулар бар. Ол дээрже аарыг, бертик-межел, каржы, ызырар ыттарны удудур сыкырының чурумун дур. Бо хоойлуну Чазак деңнелинде хүлээп алган, ам Дээди Хуралче көөр кылдыр чоруткан. Ук хоойлуну хүлээп алырын манап турар бис».

2023 чылда хоойлу езугаар 1200 хире ээзи чок ыттарны туткан. Оларны стерилизастааш, тарылганы кылгаш, дедир салыпкан. Шимчеп чоруур лаборатория чүгле ээлиг ыттар-биле бо ажилды хоорай иштинде чорудуп турар. Республиканың ветеринарлыг албаны-биле кады бо чылдың апрель айдан тура 1402 ээлиг ыттарны чазааш, тарааш, чиптерни салган. Бо

бүгү ажилды халас чорудуп турар. Келир чылын 2 муң ажыг ытты хаара тударын планнап турар. Бо ажилдың үре-түңнели 5 чыл болгаш көстүп кээр, деп Карим Сагаан-оол медеглээн.

Ол ышкаш хоорайда ыттар азыраар «Хатико» приюттан аңгыда, чаа приют база туттунуп турар. Ооң оран-савазының тудуу адакталган, келир чылын чайын ажыдар деп, ол дыңнаткан.

ЭРГИЖИРЭЭН ОРАН-САВА

«2023 чылга чедир чурттакчы чонну эргижирээн бажыңнардан өскээр көжүрер» федералдык программа кандыг боттанып турар?

— 2017 чылдан тура ниити-зи-биле Кызыл хоорайның 165 аварийлиг хөй аал чурттаар бажыңнарындан 5373 чурттакчыны өскээр көжүргөн. Ам-даа 38 аварийлиг квартираның чурттакчыларын өскээр көжүрери арткан. Ооң чылдагааннары аңгы-аңгы: бажыңын үлежип чадаан, азы читкен, чамдыктары өскээр көжүксевес дээш оон-даа өске. Ам-даа ол чурттакчылар-биле суд чаргы-чаалызы чоруп турар. Бо программаның 2-ги чадазы доозулганы ол-дур. Ол дээрже 2018 чылга чедир аварийлиг деп хүлээп көргөн бажыңнардан чурттакчы чонну өскээр көжүргөн. Ам үшкү чадазы — 2017 чылдың январь 1-ден 2022 чылдың январь 1-ге чедир аварийлиг деп хүлээп көргөн бажыңнары. Ында 14 хөй аал чурттаар бажыңнар арткан. Ол дээрже-ле Горная 26, Дружба 3/4, Кочетов 30а, Крюков, Щевченко кудумчуларда бажыңнар дээш оон-даа өске.

Дараазында 4-кү чадага 2022 чылдың январь 1 соонда аварийлиг деп хүлээп алган бажыңнар санаттынар. Ол дээрже 10 бажың-дыр: Набережная 29, Пролетарская 85, 95, Складская 4, Таёжная 101, Баян-Кольская 13 (ында 90 өрээл бар), Паромная 5 дээш

оон-даа өске. Бо талазы-биле ажилдар планыныста — деп, мэр харыылаан.

МАШИНА-БАЛГАТ КӨВҮДЭЭН

— Хоорайның чаагайжы-дылга планында автомашиналар тургузар тускай парковкалар кылыры көрдүнгөн бе? Машиналар көвүдээн, тургузар черлер чок.

— Хөй квартиралыг бажыңнар чанынга хөй каът парковкалар тургузарын планнап турар бис. Чижээ, хөй демир гаражтар орнунга чаңгыс улуг хөй каът парковкалар кылыр. Ийи дугаарында, тудуг организацияларынга чаа тудуп турар бажыңнарда чер адааның парковкаларын кылырын саналдап турар бис. «Восток» КХН-ниң тудуп турар бажыңнарының шынары эки, 125 машина тургузар чер адааның парковкаларын кылганы чурттакчы чонга эптиг байдалды тургузуп турар. Ол дээрже база бир чаа угланышкын-дыр. Ол ышкаш хостаттыг черлерни машина тургузар шөлдер кылдыр эде кылып турар. Чижээ, Долаановский рынок турган шөлду машиналар тургузар парковка кылдыр арттырган бис. Хоорай иштинде өске-даа ыңдыг чижектер бар — деп, Карим Сагаан-оол чугаалаан.

ХӨЙ-НИИТИНИҢ АРЫГЛАНЫР ЧЕРИ

Бо база найысылалдың бир чидиг айтыры. Келир чылын найысылалдың төвүнге совет үеде турган эрги арыглары чер орнунга, улуг, амгы үениң төлевирлиг туаледин тудар деп, мэр медеглээн. Ол тудугже 3 сая 700 муң рубль көрдүнгөн. Ол ышкаш база бир хөй-ниити туаледин Аныяктар сесерлиинге тудар.

Кызыл хоорайның мэри Карим Сагаан-оол парлалга-конференциязынга хоорайның төп рыногу, пассажирлер аргыштырылганы, кудумчулар чыры, чуртталга-коммунал ажил-агыый дээш өске-даа хоорайның амыдыралынга хамааржыр айтырыгларга харыыларны берген.

/ **Алдынай СОЯН.**

Авторнуң тырттырган чуруу.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛЫ

Чаа-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнүн томуйлаарының дугайында

2023 чылдың декабрь 26 №60/269-8 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2023 чылдың ноябрь 30-дө үнгөн «Чаа-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнүн хүлээлгезинден хостаарының дугайында» №56/254-8 доктаалыга даянып, Тыва Республиканың

Соңгулда комиссиязының 2021 чылдың январь 21-дө үнгөн «Чаа-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын тургузарының дугайында» №128/680-7 доктаалы-биле тургустунган Чаа-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының составына кандидатура

талазы-биле саналды сайгарып көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур эрге-ажыктарының болгаш референдумга киржир эргезиниң кол магадылалдарының дугайында» №67-ФХ 2002 чылдың июнь 12-дө үнгөн Федералдык хоойлунуң 29-ку чүүлүнүн 11-ги пунктузун удуртулга болдургаш, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Чаа-Хөл кожуунун девискээр соңгулда

комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү кылдыр Токаш-оол Аялга Мергенованы томуйлаар, 1990 чылда төрүттүнгөн, ортумак эртемниг, Тыва Республиканың Чаа-Хөл кожуунунун чагыргазының социал айтырыглар талазы-биле специализин, комиссияның составынга томуйлаарын чурттап турар черинде соңгукчулар хуралы саналдаан.

2. Ук доктаалды Чаа-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынче чорудар.

3. Ук доктаалды «Шын», «Тувинская правда» солуннарда парлаар болгаш «Интернет» информация-телекоммуникация четкизинде Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының албан езузунуң сайтызынга чарлап салыр.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы

Л.С. АНДАЛАЕВА.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары
Ш.Х. ООРЖАК.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың күрүне шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында

Көдээ ажил-агый адырында эртем ажил-чорудулгазын болгаш агроулет-пүр комплекзин сайзырадырынга база Тыва Республикага эртем кадрларын белеткээринге улуг үлүг-хуузу киригени дээш «Тыва Республиканың эртемниң алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты

«Бурятияның В.Р. Филиппов аттыг күрүнениң көдээ ажил-агый академиязы» федералдыг күрүнениң бюджеттиг дээди эртемниң өөредилге албан чериниң «Хуу зоотехния болгаш мал ажылының бараан-нарын бүдүрериниң технологиязы» кафедраның профессору Семен Иннокентьевич Билтуевке тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай
2023 чылдың декабрь 4
№397

«Тыва Республиканың алдарлыг артизи» хүндүлүг атты тыпсырының дугайында

Культура болгаш уран чүүл адырында ачы-хавыязы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг артизи» хүндүлүг атты «Тываның В.М. Халилов аттыг күрүне филармониязы» күрүнениң автономнуг албан чериниң В. Тока аттыг симфония оркестриниң ыраажы артизи Дамырак Хеймер-ооловна Моңгушка тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай
2023 чылдың декабрь 8
№399

Тыва Республиканың күрүне шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында

Бедик спортчу чедишкinnerи дээш «Тыва Республиканың Хартыга мөгези» хүндүлүг атты

Мөге, хуу сайгарлыкчы Эртине Эрес-оолович Хомушкага тыпсыр.
«Тыва Республиканың Начын мөгези» хүндүлүг атты мөге Айран Андриянович Ижиге, мөге, «Олимп» олимпийжи курлавырның спорт школазы» Тыва Республиканың күрүнениң бюджеттиг немелде өөредилге албан чериниң спортчу хүреш талазы-биле тренер башкызы Бады-Маадыр Кудажиевич Самданга,
мөге, Төп шериг округунуң 41-ги ниити шериглер армиязының 55115 шериг кезээниң спортчу ротазының адыгжызы Субудай Алексеевич Шойдунга тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай
2023 чылдың декабрь 15
№410

Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаарының дугайында

Ажылының албан-хүлээлгелерин хөй чылдарда ак сеткилдиг күүсеткени дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле

Тыва Республиканың «Башкарыкчы компания ТЭК 4» күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезиниң Хову-Аксы участогунуң материалдыг бөлүүнүң бухгалтери Урана Алексеевна Бюрбюну,

Тыва Республиканың «Башкарыкчы компания ТЭК 4» күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезиниң Шагаан-Арыг участогунуң котёл цегиниң даргазы Артур Очур-оолович Сандакка тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай
2023 чылдың декабрь 20
№416

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ АЙТЫШКЫНЫ

Тыва Республиканың Баштыңының 2023 чылдың сентябрь 11-де үнген №536-РГ айтышкынынга өскерилгелерни кириериниң дугайында

«Тыва Республиканың Баштыңының статусунуң дугайында» ДХ-1 №97 2003 чылдың январь 4-те үнген Тыва Республиканың Конституция хоюлузунуң 7-ги чүүлүнүң 6-гы кезээнге дүүштүр доктаадыры болза:

1. «Тыва Республикага 2023 чылдың октябрь-декабрьда шериг албанынче 1996–2005 чылдарда төрүттүнген хамаатыларны келдирериниң дугайында» Тыва Республиканың Баштыңының 2023 чылдың сентябрь 11-де үнген №536-РГ айтышкынынга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 3-кү пунктуда «Куулар Т.Б.» деп сөстү «Бартына-Сады В.Б.» сөстөр-биле солугур;

2) Тыва Республиканың келдиришкин комиссиязының составында «Куулар Т.Б.» деп сөстү «Бартына-Сады В.Б.» сөстөр-биле солугур;

3) «Тыва Республиканың Кызыл хоорайы» хоорай округунуң келдиришкин комиссиязының составында:

а) «Ойдууаа Б.О. – Кызыл хоорайның шериг комиссарының хүлээлгелериниң түр үеде күүседикчизи, даргазының оралакчызы» деп сөстү «Медведев В.В. – Кызыл хоорайның шериг комиссары, даргазының оралакчызы» деп сөстөр-биле солугур;

б) «Микова В.В. – Кызыл хоорайның шериг комиссариадының белеткел болгаш келдиришкин салбырының даргазы, секретарь» деп сөстү «Хорошавина Ю.В. – Кызыл хоорайның шериг комиссариадының фельдшери, секретарь» деп сөстөр-биле солугур;

в) «Кымысов С.В. – керээ-биле шериг албанынга шилир пунктунуң инструктору» деп сөстү «Шавы А.Б. – керээ-биле шериг албанынга шилир пунктунуң инструктору» деп сөстөр-биле солугур;

г) «Тюлюш А.Н. – «Кызыл хоорайның Чонну ажилга хаара тудар төвү» ТР-ниң күрүнениң казна албан чериниң директору» деп сөстү «Кочергина Г.Ф. – «Кызыл хоорайның Чонну ажилга хаара тудар төвү» Кызыл хоорай талазы-биле эргелелдин даргазы» деп сөстөр-биле солугур;

д) «Успун Э.О. – РФ-тиң ИХЯ-ның Кызыл хоорайда эргелелиниң Полицияның участок төлээлериниң килдизи болгаш назы четпээннериниң херектериниң талазы-биле килдис даргазы» деп сөстөрни «Сагаан А.Я. – РФ-тиң ИХЯ-ның Кызыл хоорайда эргелелиниң

Полицияның участок төлээлериниң килдизи болгаш назы четпээннериниң херектериниң талазы-биле килдис даргазы» деп сөстөр-биле солугур;

е) «Куулар А.-А.А. – Кызыл хоорайның чагыргазының өөредилге талазы-биле департаментиниң кижизидилге килдизиниң кол специализи» деп сөстөрни «Байыр-оол С.О. – Кызыл хоорайның чагыргазының өөредилге талазы-биле департаментиниң кижизидилге килдизиниң кол специализи» деп сөстөр-биле солугур;

ж) «Тюлюш А.Н. – «Кызыл хоорайның Чонну ажилга хаара тудар төвү» ТР-ниң күрүнениң казна албан чериниң эрге-хоойлу, кадрлар болгаш ажил-агый хандырылганың даргазы» деп сөстү «Ондар Б.А. – профессионал өөредилге, профессионал угланышкын болгаш ниитилел амыдыралыга чаңчыктарының талазы-биле хандырылгалар чедирер килдистин даргазы деп сөстөр-биле солугур;

з) «Салчак А.С. – Россияның ДОСААФ-тың ТР-де регионалдыг салбырының Кызылдың каттышкан техниктиг школазы Профессинал өөредилге албан чериниң даргазы» деп сөстү «Маады А.В. – Россияның ДОСААФ-тың ТР-де регионалдыг салбырының Кызылдың каттышкан техниктиг школазы Профессинал өөредилге албан чериниң башкызы» деп сөстөр-биле солугур;

и) «Золотов П.И. – керээ-биле шериг албанынга шилир пунктунуң инструктору» деп сөстү «Батурин М.В. – керээ-биле шериг албанынга шилир пунктунуң инструктору» деп сөстөр-биле солугур;

4) Чөөн-Хемчик кожуунуң келдиришкин комиссиязының составында:

А) «Куулар А.Б. – «Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик кожууну» муниципалдыг район чагыргазының даргазының хүлээлгелериниң түр үеде күүседикчизи, даргазы» деп сөстү «Ондар А.Н. – «Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик кожууну» муниципалдыг район чагыргазының даргазының хүлээлгелериниң түр үеде күүседикчизи, даргазы» деп сөстөр-биле солугур;

Б) «Монгуш А.Д.» деп сөстү «Куулар А.Д.» деп сөстөр-биле солугур;

В) «Монгуш М.Р. керээ-биле шериг албанынга шилир пунктунуң инструктору» деп сөстү «Шожукпан Э.А. –

керээ-биле шериг албанынга шилир пунктунуң инструктору» деп сөстөр-биле солугур;

5) Кызыл кожуунуң келдиришкин комиссиязының составында:

А) «Салчак А.М. – өөредилге эргелелиниң юризи» деп сөстү «Чооду А.Ч. – өөредилге эргелелиниң даргазы» деп сөстөр-биле солугур;

Б) «Чагар-оол А.А. – өөредилге эргелелиниң патриотчу кижизидилге талазы-биле методизи» деп сөстү «Суму С.М. – Кызыл кожуунуң өөредилге эргелелиниң юризи» деп сөстөр-биле солугур;

6) Бии-Хем кожуунуң келдиришкин комиссиязының составында:

«Тыва Республиканың Бии-Хем кожууну» муниципалдыг район чагыргазының даргазының хүлээлгелериниң күүседикчизи, даргазы» деп сөстү «Тыва Республиканың Бии-Хем кожууну» муниципалдыг район чагыргазының даргазы» деп сөстөр-биле солугур;

7) Тыва Республиканың Таңды кожуунуң келдиришкин комиссиязының составында «Оюн Т.Х.» деп сөстү «Оюн С.С.» деп сөстөр-биле солугур;

8) Сүт-Хөл кожуунуң келдиришкин комиссиязының составында:

А) «Ооржак А.М.» деп сөстү «Монгуш О.А.» деп сөстөр-биле солугур;

Б) «Монгуш А.Г.» деп сөстү «Чылбак А.Г.» деп сөстөр-биле солугур;

В) «Монгуш М.Р.» деп сөстү «Сарыглар Т.Г.» деп сөстөр-биле солугур;

9) Эрзин кожуунуң келдиришкин комиссиязының составында:

А) «Калаа А.А. – Эрзин кожуунуң шериг комиссарының хүлээлгелериниң түр үеде күүседикчизи, даргазының оралакчызы» деп сөстү «Хорлуу Э.Д. – Эрзин кожуунуң шериг комиссары, даргазының оралакчызы» деп сөстөр-биле солугур;

Б) «Баткар А.А. – Эрзин кожуун чагыргазының өөредилге эргелелиниң даргазы» деп сөстү «Кур А.Д. – Эрзин кожуунуң чагыргазының өөредилге эргелелиниң даргазының хүлээлгелериниң күүседикчизи» деп сөстөр-биле солугур;

В) «Хайбы А.В. – «Тыва Республиканың Эрзин кожууну» муниципалдыг тургузугнуң чагырга даргазының айыыл чок чорук, эрге-хоойлу хажы-дышкыннарының профилактиказы, кызыгаар чоогунуң айтырылганының талазы-биле оралакчызы, даргазы» деп сөстү «Нурсат А.С. – Тыва Респуб-

ликаның Эрзин кожууну» муниципалдыг тургузугнуң чагырга даргазының айыыл чок чорук, эрге-хоойлу хажы-дышкыннарының профилактиказы, кызыгаар чоогунуң айтырылганының талазы-биле оралакчызының хүлээлгелериниң күүседикчизи, даргазы» деп сөстөр-биле солугур;

Г) «Манчы А.К.-Б – Эрзин кожуунуң шериг комиссариадының мобилизаастар улус курлавырының база транспорт курлавырының учедунуң болгаш четкелээриниң талазы-биле шериг комиссариадының улуг дузалакчызы, даргазының оралакчызы» деп сөстү «Калаа А.А. – Эрзин кожуунуң шериг комиссариадының ППО биле ОПВГС талазы-биле шериг комиссарының улуг дузалакчызы, даргазының оралакчызы» деп сөстөр-биле солугур;

Д) «Кыныраа С.Ч. – Эрзин кожуунуң төп эмнелгези» күрүнениң бюджеттиг кадык камгалал албан чериниң фельдшер-отоларинголог, секретарь» деп сөстү «Чадамба У.А. – иммунология кабинетиниң эмчи сестаразы, секретарь» деп сөстөр-биле солугур;

Е) «Ооржак А.А. – РФ-тиң ИХЯ-ның «Таңды» муниципалитеттер аразында №11 килдизиниң Полицияның участок төлээлериниң болгаш назы четпээннериниң херектериниң талазы-биле килдис даргазы» деп сөстөрни «Минчей Э.С. – ТР-де ИХЯ-ның муниципалитеттер аразында №11 килдизиниң Полицияның участок төлээлериниң болгаш назы четпээннериниң херектериниң талазы-биле килдис даргазының хүлээлгелериниң түр үеде күүседикчизи» деп сөстөр-биле солугур;

2. Ук айтышкынны «Тувинская правда» биле «Шын» солуннарга парлаар, информация-телекоммуникация «Интернет» четкизинде «Эрге-хоойлу медээлериниң албан езузунуң интернет-порталына» (www.pravo.gov.ru) база Тыва Республиканың албан езузунуң сайтызынга чарлап салыр.

10) Ук айтышкынның күүселдезинге хыналданы Тыва Республиканың Баштыңының болгаш Тыва Республиканың Чазак Аппарадының Администрациязының тускай ажилдар болгаш мобилизастыг белеткел эргелелинге дагзыр.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай
2023 чылдың декабрь 6
№ 749-РГ

Чүнү планнаан, шупту кылдынган

Декабрь 26-да ТР-ниң Культура яамызынга парламента конференциясы болган. Аңаа сайыт Виктор Чигжит 2023 чылда кылып чоруткан ажылының түңнелдери-биле журналистерни таныштырган:

– Ниитизи-биле 2023 чыл культура адырынга улуг хемчээлдиг муниципалдыг болгаш республика чергелиг хемчеглер-биле байлак чыл эрткен.

ТР-ниң Чазаның айтышкыны-биле чылдың-на кожууннар аразында рейтингини чорудуп турар бис. Бо чылдың 10 айының түңнелдери-биле, комиссия дараазында тиилекчи кожууннарны илереткен: 98 баллды алгаш, Чөөн-Хемчик кожуун бирги черге үнген. Ийиги черни – Тес-Хем кожуун (87 б), а Мөңгүн-Тайга кожуун үшкү черни ээлээн. Бо рейтингини чүгле культура адырынга хамаарыштыр чоруткан деп билзе чогуур.

Мында шупту талазын өөренип көргөн: бот-орулгазы, “Сорунза” губернатор төлөвилелинче немелде акшаландырышкынны кириштиргени, “Пушкин картасы” төлөвилелди чедимчелиг боттандырганы, дээди эртемниг кадрлар-биле четчеленгени дээш өске-даа негелделер кирген – деп, сайыт чыл дургунда эрткилээн улуг хемчеглерге доктаап, таныштырган.

Ниитизи-биле 2023 чылдың 10 айында республиканың культура албан черлеринге 185 хемчег эрткен. Оларның иштинде улуг хемчээлдиг фестивалдар, симпозиумнар – 4, делгелгелер – 4, шуулганнар – 4, Тывадан дашкаар гастрольдар – 8, конференциялар болгаш конгресске киржилгелер – 7 дээш өске-даа мастер класстар, семинарлар хей эрткилээн.

Ол ышкаш чылдан чылче регионнар аразында харылзааны калбарткан кады ажылдажылга улам сайзырап турарын сайыт демдеглээн. Ылаңгыя бо чылын улуг хемчээлдиг хемчеглерниң аразында “Армейжи культура хүннери” бедик деңгелге эрткен, Москвада Чоннуң ажыл-агыйының чедишкиннерин чыып делгээн черде (ВДНХ-да) “Россия” делегей чергелиг делгелге-шуулганга Тываның Чазак Баштыңы Владислав Ховалыгның удуртулгасы-биле Тываның экспозициясының чедишкинниг киржилгезин сайыт демдеглээн. Ол-ла хүннерде Москвага “Тываның культура хүннери” хей кижиниң сонуургалын оттурган. Аңаа республиканың сураглыг ар-

тистери, ансамбльдар, театр ажылдакчылары дээш шупту 197 кижиге Тывадан барып киришкен деп, ол чугаалаан.

Бо-ла бүгү эрткилээн культурлук хемчеглерни түңнел турда, журналистерниң “Үстүү-Хүрээ” дириг хөгжүм фестивалы моон соңгаар болур бе дээн айтырынга сайыт: “Ол фестивальды кым-даа хагбаан. Келир чылда ону эрттир дугайында чугаа чоруп турар” – деп харыылаан. Ол ышкаш Тываның база бир бренди болган чоннар-даштан сураглыг мастерлерниң кылыглары хейнү кайгадып турар болганда, катап-татаптынмас ховар ажылдарны кылып турар даш чонукчуларынга “Тываның алдарлыг даш чонукчузу” деп бедик атты тургузар дугайында айтырыгның канчаар шиитпирлелтинип турарын журналистер сонуургаан. Ол атты тургузар дугайында Чазак деңгелинде шиитпирлеп турар, удавас болу бээр деп, сайыт харыылаан. ТШО-га культура адырының талазындан кандыг деткимче чорудуп турарының дугайында журналистер айтырган. Ол талазы-биле сураглыг артистерниң киржилгези-биле ачы-дуза чедирилгезиниң концерт, шиилеринден аңгыда, өске-даа хемчеглер, төлөвилелдерни культура албан черлери чорудуп турарын яамының профессионал уран чүүл килдизиниң даргазы Мария Наксыл тодаргайлап харыылаан.

База бир кол айтырыг – национал төлөвилелдерниң боттанылгасынга Виктор Чигжит доктааган.

“Культура” деп национал төлөвилелдиң боттанылгасын

зы Тыва Республикада 2019 чылдан тура уламчылап турар. 2019–2023 чылдарда ол төлөвилелдиң боттанылгасынче 681,864 сая рубльди: федералдыг бюджеттен – 615,539 сая рубль, республика бюджетинден – 66,325 сая рубльди аңгылаан. Ол акша-хөреңги-биле 3 көдээ культура бажыңын туткан, 21 культура бажыңнарын болгаш 11 уругларның уран чүүл школазын эде чаартып септээн, 15 муниципалдыг номсаңын модельдиг стандарт-биле эде кылган, 2 культура албан черинде виртуалдыг концерт залдарын кылган, 2 уругларның уран чүүл школазын бүрүнү-биле хөгжүм херекселдери болгаш чаа эт-сеп-биле хандырган, 5 пианинону саткаш, уругларның уран чүүл школаларына үлээн, 4 кинозалды кылган, 6 автоклубту саткаш, көдээ суурларга үлээн, 2 музейниң техниктиг талазын чаарткан, 452 культура ажылдакчызының квалификациязын бедиткен, 29 чогадыкчы инициативаны (20 культура ажылдакчызын, 9 көдээ культура албан черин) деткээн.

Оон аңгыда, Кызылдың Спутник микрорайонунда Культура сайзыралының чаа оран-савазы туттунган. Ында Тыва национал оркестр боттарының ажыл-чорудулгасын уламчылап, чаа оран-саваның ээлери болганын сагындырган.

Сайыт бо бүгү кылдынган ажылдарны түңнел тура, ылаңгыя тудуг талазы-биле ажылдарга идепкейлиг кирип, бүгү ажылды көрдүнгөн хуусаадан орайтаптайн, доозуп шыдапкан республиканың эки ажылдыг беш хүлээникчи

организацияның тудугжуларынга хөрек демдектерин болгаш яамының хүндүлел бижиктерин тывысканын дыңнаткан.

Ол ышкаш культура адырында чаартылгалар ам-даа немежир дээрзин сайыт чугаалаан. Тываның ойнаар-кыстар театрын эде чаартырынче 225 сая рубль көрдүнүп каан.

“Ол театры эде чаартып тургаш, ынаар Элээди көрүкчүнүң театрын база орус труппаны ол оран-саваже кириксеп турар бис. Ол чүгле амдыызында бистиң күзеливис. Ынчалза-даа ажыл чоорту кылдынган тудум, чүү болуру ынчан көстү бээр” – деп, В. Чигжит чугаалаан.

Национал төлөвилелдер талазы-биле келир чылын акшаландырышкын 244 сая рубль чедир көвүдей бээрин, кылыр ажыл ам-даа хей дээрзин кыска медегелениге сайыт айыткан. Ол-ла бүгү ажылдарның аразында культура адырында база бир нарын айтырыг – кадрлар айтырыы. Бо хүнде аңгы-аңгы өөредилге черлеринде ТР-ниң Культура яамызының стипендиязын 32 студент ап турар. Олар доозуп кээрге, оларны ажылга тургузар талазы-биле айтырыгны амдыгааштан эгелеп шиитпирлээри чугула деп, ол демдеглээн.

2024 чылда кылып чорудар төлөвилелдер аразында база бир чаа төлөвилел “Культура десантызы” деп төлөвилелди боттандыраы көрдүнгенин сайыт дыңнаткан. Ооң утказы, ТР-ниң Чазак Даргазының сүмелээни-биле, республикадан дашкаар көргүзүп турар улуг хемчээлдиг концерт-программалыг төлөвилелдерни кожууннарга база көргүзөр.

» 2019–2023
чылдарда

ол төлөвилелдиң
боттанылгасынче
681,864 сая рубльди:
федералдыг бюджет-
тен – 615,539 сая
рубль, республика
бюджетинден – 66,325
сая рубльди аңгылаан.

Ынаар 4,5 сая рубльди аңгылаан. Ол төлөвилел-биле кожууннарже гастрольдарны организаастаары-биле кывар-чаар материалдарже, артистерниң аыш-чеми, орук чарыгалды болгаш чурттаар чериниң төлөвиринче акша көрдүнгөн деп сайыт тодаргайлаан.

Парламента конференциясы дооступ турда, “Бодунарның ажылыңарны канчаар түңнел көрүп тур силер?” – деп, айтырыгны журналистер салган. Аңаа сайыт: “Багай эвес” деп харыылап чорда, чанында коллегалары: “Тергиин” – деп улашкан. Планада кирген бүгү ажыл үе-шаанда кылдынып турда, күрүнениң деткимчези-биле хей түңнүг акша-биле көрдүнгөн тудуглар, культура албан черлери бирден-бирээ чокка чаарттынып турда, ажыл эки түңнелдерлиг болганы чигзиниг чок дээрзин чыылганнар демдеглээн.

/ К. МОНГУШ.

Ада ТЮЛЮШТУҢ тырт-
тырган чуруу.

Эргижирээн тудум үнелиг

ДЕКАБРЬ 22-ДЕ ТЫВАНЫҢ ЖУРНАЛИСТЕР ЭВИЛЕЛИНИҢ НОМ САҢЫНГА ХӨЙГЕ БИЛДИНГИР ФОТОГРАФ, РОССИЯНЫҢ ФОТО-ЧУРУКЧУЛАР ЭВИЛЕЛИНИҢ КЕЖИГҮНҮ, ТЖЭ-НИҢ ХООЧУНУ МАЙ-ООЛ ЧООДУ-БИЛЕ СОЛУН УЖУ-РАЖЫЛГА БОЛГАН. АҢАА ЖУРНАЛИСТЕР, ЧОГААЛЧЫЛАР БОЛГАШ ООҢ КАДЫ АЖЫЛДАП ЧОРОУР КОЛЛЕГАЗЫ, БИЛДИНГИР ФОТОГРАФ МИХАИЛ ЕЛОВИКОВ КИРИШКЕН.

Ужуражылга кылырынга чылдагаан болган чүүл, Россияның географтыг ниитилелиниң боттандырган төлөвилели — "Сибирьниң чоннары эрткен болгаш келир үениң аразында" деп улуг фотоальбом чырыкче үнгени. Ол альбомда Россияның билдингир фотографтарының тергин чуруктарының аразында Тывадан Май-оол Чооду биле Сергей Еловиговтуң чуруктары киргени улуг чедишкен деп фотографтар чугаалаан:

— Бо альбомну кылыр төлөвилелди 5 чыл боттандырып келген. Ынаар мээң 16 ажылым кирген. Колдуунда хамнаашкын, сарыг шажын, культура, этнография темазынга хамаарышкан чуруктар. Альбомче кирген ажылдарым аразында Тываның улустуң ус-дарганы Кенин Сат, Тываның IX Камбы-ламазы Гелек Нацык-Доржунуң чуруктарын база көрүп болур. Ол ышкаш өске-даа фотографтарның чуруктарының аразында Тываның улустуң хөөмейжизи Коңгар-оол Ондар, алдарлыг мөгевис Ай-Демир Куулар болгаш өске-даа билдингир кижилерден аңгыда, национал байырлалдардан чуруктарны оон көрүп болур.

Хамыктың ужуру, каш чыл бурунгаар Тываның фото-

графтары чыгылып алгаш, бир-ле солун чүүлден кылып көөлүңер деп дугуржулгандан эгелээн чүве. Бир дугаар улуг ажылывыс дээрже 2018 чылда профессионал фотографтарының каттышкан делгелгезин кылдывыс. Ол делгелгеге чүгле Тываның эвес, Хакасия болгаш Эвенкияның чурук тырттырыкчылары киришкен. Ынчалдыр ол регионнар аразының делгелгези болган. 2019 чылда база бир делгелгени Кызылга кылдывыс. Ынчан делгелгевис делегей чергелиг апарган. Аңаа Моолдун, Францияның, Японияның, АКШ-тың фотографтары киришкен. Ол делгелгеге фотографтар Тыва дугайында ажылдарын кириштирген. Уш дугаар делгелгеге белеткенип турувуста, ковид эгелей берген. Ол үеде регионнарга шак ындыг делгелгелер онлайн эртип турган. Ынчалдыр чер-черлерде фотографтар-биле харылзаавыс чылдан чылче быжыгып келген түңнелинде, кижилер үзүп өскө коллегаларының холунуң үжүүн таныыр апарган болгаш улуг төлөвилелдерге бо-ла ажылдарывысты кириштире бээр апарган бис.

Бо чаа үнген фотоальбомда чурук бүрүзүн чугаалаар болза, улуг төөгү. Амдыызында Тывада кара чаңгыс кезектиг

ТЖЭ-ниң аныяк кижигүннери.

келген альбом-дур. Чоорту хөйү-биле чонче тарадыр сада бээр чадавас. Биске кээрге-ле, бактаап турар Эвилелимге тудуп алгаш, таныштырып келгеним бо. Ынчалдыр чылды түңнөп, коллегаларым-биле өөрүшкүвүстү үлөжип турарывыс бо — деп, Май-оол Чыргалович чугаалаан.

Чаа үнген фотоальбомда Россияның Фото-чурукчулар эвилелиниң кижигүнү Сергей Еловиговтуң база ажылдары кирген. Тывада база бир билдингир хөөчүн фотограф 20 ажыг чыл дургузунда Май-оол Чыргалович-биле кады ажылдап чоруур. Оларның барбаан-четпээн чери чок, Тываның барык онза чараш черлерин

шуптузун чурукка тырттырып каапкан дизе, хөөредиг болбас деп, чугаалаан.

— Бо альбомче 4 тырттырган чуруум кирген. Оларны мен албан-биле төлөвилелге киржир дээш тырттырбаан мен. 1990 чылдарның төңчүзү 2000 чылдарның эгезинде тырттырып турган чуруктарым киргени онзагай болду. Колдуу сарыг шажын темазынга тырттырган чуруктар чүве, оларның аразында билдингир чурукчу Шой Чурук биле коллегам Май-оол Чоодуну Эржейге тырттырган чуруум база бар болду. Солун чүвези чүл дизе, кандыг-даа чурук эргижирээн тудум, улам сонуурганчыг болгаш үнелиг апаар дээрзиниң бадыйткалын бо альбомдан көрүп болур — деп, С. Еловигов немеди.

Май-оол Чоодунуң тырттырган чуруктарының дугайында чугаалаар болза, бүдүн ном үнүп кээп болур. Ооң байлак архивинде Тывага кээп турган күрүне баштыкчылары Б. Ельцин, В. Путин, Д. Медведев, С. Шойгу, С. Миронов, Л. Нарусова, Монаконуң Тажызы Альберо II, голливуд сылдызы Стивен Сигал, журналист А. Буратаева, болгаш өскелерниң-даа кончуг солун төөгүлүг чуруктары шыгжаттырган. А республиканың удуртукчулары Г. Ширшин, Ш. Ооржак, Ш. Кара-оол, В. Ховалыг база бо фотографтың архивинден ховар чуруктарын тып ап болур.

Май-оол Чооду Тываның журналистер эвилелиниң 1993 чылдан тура кижигүнү. Ховар альбом Тывага чедип кээрге, бир дугаарында Журналистер эвилелинге таныштырып чедип келгенин, Эвилелге улуг хүндүткелин илереткениниң демдээ-дир деп, хөөчүн журналистер үнелээн.

/ Карина МОНГУШ.

Авторнуң тырттырган чуруктары.

Филармонияның музейге белээ

Тываның В.М. Халилов аттыг күрүне филармониязы Чаа чыл уткуштур Тываның Алдан-Маадыр аттыг Национал музейинге республиканың тыва композиторларының бирги болгаш ийги салгалының хөгжүм чогаалдарының партитураларын белекке берген:

1. Ростислав Докур-оолович Кенденбиль — «Сочинения для симфонического оркестра»;
2. Хүреш-оол Кара-Салович Дамба — «Сочинения для симфонического оркестра»;
3. Владимир Салчакович Тока — «Сочинения для симфонического оркестра».

Шак ол партитураларны парлап үндүреринге Президент фондузунуң культура инициативаларының деткимчези-биле "Хөгжүм чогаалының салгалы" "Эне-Сайның симфониялары" деп төлөвилел дузалаан. Партитураларның хөгжүм редактору кылдыр Красноярскының академик-тиг симфония оркестриниң дирижеру Михаил Мосенко ажылдап кылган.

Президент фондузу-биле боттандырган төлөвилелди Ростислав Кенденбильдин 100, Хүреш-оол Дамбаның 80 чылдаанынга тураскаадып боттандырган. Ол Тываның сураглыг композиторларының дугайында Красноярскының филармониязының ийи дугаар боттандырган төлөвилели болур. Баштайгызын, 2022 чылда алдарлыг тыва композитор Владимир Токаның чораан болза, 80 харлаар турган юбилейинге тураскаадып, "Хөгжүм чогаалының салгалы" "Владимир Токаның Енисей акварели" деп төлөвилелди боттандырган.

Партитуралар чүгле 200 кезектиг парлаттынганы-биле онзагай.

Тывадан бичии артист мюзиклде киржип турар

Бүгү-россия чергелиг Баштайгыларның шим-чээшкининиң "Код разума" деп онзагай мюзиклинге Тывадан Чалыы көрүкчү театрының артисти, Кызылдың 15 дугаарлыг лицейиниң 6-гы классчызы Алексей Халагаев киржир дээн.

Ук мюзикл Москва-ның чеди муң чедир көрүкчү кире бээр улуг VR-Stadium концерт шөлүнге декабрь 26–27-де болур. База ол ышкаш "Артек" биле "Орленокка" көргүзөр, Россияның улуг хоорайларынче гастроль-даар. Онлайн көргүзүү декабрь 27-де Москва шагы-биле 14.00 шакта ВКонтакте социал четкиге көрүп болур.

/ Медээлерни ТМГмедээ агентилелинден алган.

Тываның журналистер эвилелиниң кижигүннери. 2023 чылдың декабрь 22-ниң хүнү.

Дедири дээрге дендии дижир

Чеже-даа чыккылама соок бол, январь ай Тываның солун намдарлыг кижилериниң чырык черге төк кээп дүшкениниң айы боор чүве-дир. Мээң билирим, аралажып чоруур таныштарымның аразында чылды эгелээн айда төрүттүнгеннер хей. Бодум база бо айда төрүттүнген болгаш, ооң чурагайын багай эвес билир мен. Зодиак езугаар январь Те (Козерог) айга хамааржыр. Те дег чоргаар, бурунгаар чүткүлдүг, үзе кирип, шаптыктавас болза, сорулгаларын чедип алырынга туралыг, сонуграк деп бо айның чурагайында бижип каан. Сонуграк болганының ужун албан-на бир ужуралга таварышкан болур. Дедири, өжежи дээрге теңе сидии дег. Көгүдерге, чогуу ажырбас улус — дыңнангыр, чөпшүл. Бүдүжүнүң аайы-биле холерик болгаш ындыг ийик бе, чаңгыс чүүлге кичээнгейин үр доктаадып шыдавас, кылган үлөзүн ара кааптар болза, төндүр кыл деп албадап шыдавас сен, эптеп-чөптөп көгүдөр дээрден башка. Соок январьда төрүттүнгеннерниң мөзүзү мындыг улус. Чамдыкта-чамдыкта бодап олурарга, ол бүгү шын-даа ышкаш сагындырар азы ындыг айтышкынны чурагайда баш бурунгаар айтып калган болгаш ындыг бе, аайлажы бээриниң ужуру ында деп база бодаар чордум.

Үстүнде аралажып чоруур кижилеримниң дугайында каксы чугаалаан мен. Кымнарыл ол? Олар дээрге Дандар-оол Көк-Хунаевич Ооржак, Биче-оол Сундуевич Шырап, Каадыр-оол Алексеевич Бичелдей, Мерген Кыргысович Анай-оол... Мээң билирим улус аразындан боларны эки сактыр-дыр мен. Оларның каяа, чүүге ажылдап, кандыг албан-дужаал эдилеп чораанын, кандыг ат-сыпка-даа четкенин бижип канчаар деп мен, бүдүн Тыва оларны билир, дыңнаан. Шыдыраага спорт мастеринге кандидат Мерген Кыргысович Анай-оол деп, Кызылдың 2 дугаар ортумак школазынга хүрежип өскөн эжимден аңгыда, олар хар-назы талазы-биле менден улуг улус. Оларның эң улуу чаңгыс классчым Дандарның ачазы Дандар-оол Көк-Хунаевич Ооржакты бо хүнге чедир "Ак-сегел" (аксакал) деп хүндүлөп адаар бис. Черле ынчаш, ак-сегелдиг улус мерген угаанныг болур улус. Байдалды ажыглап алгаш, оларга болгаш январь айда төрүттүнген бүгү кижилерге аас-кежикти, үнүп келген чаа чыл-биле байыр чедир, оларның бирээзинден алганым кыска интервьюну силерниң кичээнгейиңерге бараалгаттым.

Тыва Республиканың күрүнениң болгаш хей-ниитиниң билдингир ажылдакчызы, комсомол, партия ажылының болгаш милицияның хоочуну Биче-оол Сундуевич Шырап 2024 чылдың январь 1-де 80 харлаар. 1992 чылдан эгелээш 1999 чылдың барык төнчүзүңге чедир Тыва Республиканың Чазааның социал политика талазы-биле оралакчы даргазы албан-дужаалга ажылдаан кижиге. Ниитилел системаның солушкан баштайгы үезинде ол өөредилге, эртем-билиг, кадык камгалалы, социал политика, культура, уран чүүл, спорт талазы-биле хей талалыг хемчеглерни бедик утка-шынарлыг, солун-көрүштүг организаастап, удуртуп эрттиреринге исти арттырган удуртукчуларның бирээзи. Чоннуң Биче-оол

Сундуевичини бөдүүн, биче сеткилдиг, кижилерге сагыш човаачал, алысак-чиксек чүвеге хөңнү чок, шынчы деп үнелеп турары таварылга эвес. Ол Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутатын, Тываның чонунуң Улуг Хуралының (сьездининиң) Даргазын соңгуткаш, ажылдап турган. Төрзөн республиказының социал-экономиктиг хөгжүлдизинге ачы-хавыязы дээш Биче-оол Сундуевич Шырап Тыва Республиканың ордени, "Шылгараңгай күш-ажылы дээш" деп медалы-биле бодунуң көрүжүн, үзөл-бодалын илередип чоруур элбек арга-дуржулгалыг хоочуннарның бирээзи.

Бодунуң дугайында каш сөстөн чугаалаарын дилээримге, ол мынчаар харыялады:

— Мээң төөгүм болза, бүгү Тывада чаңгыс үжилеримниң, кады өөренип, ажылдап чораан эш-өөрүмнүң намдары-биле кара олчаан: тыва өггө төрүттүнген, мал-маган аразынга өскөн, школа, студент, дээди эртем, шериг, өг-бүлө, ажы-төл, ажыл-ишчи намдар, ам хүндүлүг дышта-нылгада мен. Төрзөн чурту дээш ажылдап чораан, "Күш-ажылдың хоочуну" медальдың эдилекчизи өөм ишти, ажы-төлүм иези-биле 57 чыл кады чурттаан бис. Оглумнун, уругларымның уруг-дарыы, уйнуктарым, ам мырыңай оларның бичии-чаш ажы-төлү шуут эңдерилген ийин, олар мээң өөрүшкү-маңайым. Каян-даа меңээ уттундурбас төрүттүнген чер-чуртум О-Шынаам база ол ышкаш бичии чажымдан доругуп өскөн, школага өөрөнгөн, ажылдап эгелээн, өг-бүлө туткан, ажы-төлдүг болган, күрүнениң, хей-ниитиниң харысалгалыг удуртукчу ажылынче мени үдөп чоруткан эргим суурум Берт-Дага, чонумга чоргаар-ланыр мен.

— Биче-оол Сундуевич, силер-биле хөөрежирге,

дыка хөөрештиг, Тывада барбаан-четпээн сууруңар-даа чок болгай, солун кижилер-биле ужуражып чорааныңар дугайында чугаалап көрүңерм?

— Чоп болбас деп, шынап-ла, селгүүстөп эвес, ажыл-агый аайы-биле сургакчылап, хурал-суглаа, янзы-бүрү социал айтырылгар, культу-ра, спортчу хемчеглер дээш барбаан-четпээн суурум чок ийин. Онза-ла ийин тыва чон, суурлары, агаар-бойдузу, аъш-чеми, ажы-төлү, азыраан малы кайгамчык. Кожууннар, хоорайларны чугаалаваска, Мөңгүн-Тайга, Тожу, Куңгуртүг, Бии-Хем ышкаш черлерниң чедери берге бичии суур-ларынга шуптузунга четкен мен. Кончуг-даа берге үелер турган, хөөкүй тыва чон, хоочуннар, суур, суму даргалары, башкылар, эмчилер, көдээниң ажыл-ишчилери шыдажып үнгөн болгай бис. Наадым, Шагаа, хөөмей-сыгыт, оюн-концерт, спортчу маргылда-ларны үзүктөл чок эрттирип келдиз. Солун кижилер-биле дээрге, бир дугаарында, Совет Эвилелиниң Маадыры Чүргүй-оол Намгаевич Хо-мушку, ооң-биле кады бир суурга чурттап, аныяктарны, өөреникчилерни баштап алгаш, дүжүт ажаалдазынга деңге киржи, республика слёдунга аныяктар-биле ужуражып, чүнү кылбаан дээр, ол уттундурбас. Комсомол райкомунуң бир дугаар секретары тургаш, С.К.-Х. Тока дарга-биле албан-ёзу-биле чугаалаштым, шаандагы хоочуннарны чугаалап-чугаалап, ам бис улгаткан, моон соңгаар аныяк улус силер чазак-чагыргага даргалаар силер, барыңар че, чугаага шору-дур сен дээн чүве ийин. Караш-ла дээн мен. Сөөлүңде элдеп, шынап-ла, Чазактың оралакчы даргазынга ажылдап чордум. Бир онзагай ужуражылга, Чырыткылыг XIV Далай-Лама башкы Тывага моорлап келгенде, хүндүлүг башкыны доктаамал, эртенден кезээге

чедир үдөп чоруп турганым, Арат шөлүнчө үндүрүп келгеним. Мени аңгы хүлээп алгаш, кадак кедиргеш, эки күзээшкын сөглөп турганы сагыжымда артып калган. Ооң соонда Москвага аэро-портка уткужа берген бис, мен эртип чыдырымда мени танып кааш, чанында дузалакчызын тыртыпкаш, менче холу-биле имнел туруп берген, оон ол кижиге мени кыйгырыпкан, чеде бээримге, каттырып чугаала-нып турду, оон дүрген чоруп-тулар ийин.

— Ажыл-албан аайы-биле даштыкы күрүнелерге чоруп турдуңар-ла ыйнаан? Каяа чедип, кымнар-биле ужуражып, чүнү көрүп каап-тыңар?

— Улуг Совет Эвилели турда, Тывадан 30 кижилиг аныяктар бөлүүнүң удур-тукчузу болуп, Японияга ССРЭ-ден шупту үш чүс ажыг кижиге "Советский Союз" деп күчүлүг корабль-биле чорду-вус. Бир дугаар капитали-стиг күрүңе чорааным ол, удуртукчу кижиге берге-ле чорду, харысалга улуг, он ийи хонук Японияны дескин-дир кездиз, парходка Тываның хүнүн база эрттир-дивис, кончуг сонуграаннар. АКШ-тың үш миллион чурт-такчылыг Атланта хоорайга болган "Атланта-96" Олимпий оюннары, бир дугаар тыва мөгениң олимпий хевизинге хүрежип үнгени кайын уттун-дурар боор. Россияның ал-дарлыг олимпий чемпионнары хоочуннар-биле хөөрежип, Тывамның бойдус чурумалын, кайгамчык чонун танышты-рып мага хандым. Кайгамчык хөккөйжи Вячеслав Старши-нов-биле акышкылар ышкаш чугаалажып, олимпийжи бокс маргылдаазын көргөнимни кайын уттур деп мен. Кипр Республикага семинар-өөредилге курузунга чордум, Россиядан шупту чээрби чеди кижиге. Аңаа солун чүве, Израильдиң Иерусалим хоорайда Иисус Христостуң ыдыктыг хүрээзинге кирге-

ним база бир сагышка артып калган чүве, алдар-аттыг Өлүг далайга чедип көргөним. Чедер, Дус-Хөлдүң малгашта-ры оон дудак чок, харын-даа артып-даа болур хире чорду.

— Төрзөн кожуунуңар Тес-Хем бо чылын 100, буруңгу Тываның найысы-лалы Самагалдай 250 чыл оюн байырлап эрттирген болгай, ооң дугайында чүнү чугаалап болур силер?

— Онза байырладыыс, кожуунуң удуртукчузу-даа, чону-даа эки белеткенген ажыл-агыйжы, бедик культу-луг, эл-найыралдыг, солун хемчеглерлиг эрткен деп са-наар мен. Тыва Чазак, Дээди Хурал, ямылар кожууну үнелеп, киришкени онзагай макталдыг болду. Мен база өөрүшкүлүг болдум, Тываның Баштыңы байырлыг байдалга меңээ "Буян-Бадаргы" ор-денниң үшкү чергези-биле шаңнады. Кожуун удуртукчузу юбилейлиг медаль-биле база шаңнады.

— Бир чамдык улус бодунуң салым-чаяанын чажыртынар, оон эге-никсээр байдалдыг болур чорду. Улус-чон ындыг-мындыг деп бодай бээр дээр сагыштыг. Тываның Чазак Аппарадының удур-тукчузу чораан Эрес-оол Хаяңгырбаевич Оор-жак база ындыг кижиге, чүгле пенсияже үңгеш, чогаадылганың үүжезин ажытты. Колдуунда стол хааржаанче бижип чораан мен дээр кижиге. Республиканың иштиги херектер сайыды чораан генерал Владимир Бораа-евич Кара-Сал база ындыг кижиге. Кайызы-даа элзэн каш шүлүктөр чыындыларының авторлары. Силер база каш номнарны бижээн болгай силер, Биче-оол Сундуевич. Бо чогаадыкчы адыр кан-дыг чоруп тур?

— Шору-шору. 2017 чыл-да үндүргеним "Тес-Хемниң спортчу сылдыстары" деп номум соонда, бо чылын кожуунуң юбилейинге ут-куштур "Төөгүвүс каян-даа уттундурбас" деп номумну чон, номчукчулар аажок эки үнелдиз. База ол ышкаш "Чонум чайлаа Шокар-Оймак" деп шүлүүмге билдингир композитор Владимир Серен аялга бижээн, "Аян тудал" ансамбльдин күүселдизи-биле клип кылдырдым. Мөөрейге киришкен, бирги шаңналдың тиилекчизи бол-дувус. Чонум онза сонуграп мактадылар.

— Чаа чылда республи-каның чонунга чүнү күзээр силер?

— Кайгамчык төөгүлүг тыва чонумга Чаа чылдың изиг байырын чедирбишаан, аныяк салгалыыс, чаш ажы-төлүвүс ада-өгбелериниң айыткан оруун чандыр баспайн, тыва дылынга чугаалажып, ону каян-даа чидирбейн, тыва чаңчылдарын, шажын-чүдүлгезин сагып, тыва хеп-сынын кедип, ыр-шоорун, танцы-самын, хөөмей-сыгыдын делгердип, хүрежин хүрежип, ча-согунун адып, аъттарын чарыштырып, мал-маганын өстүрүп, тудуг-суурун сайзырадып, тыва черин кам-нап-кадагалап чоруй баарын-га бүзүрээр мен.

/ Артур ХЕРТЕК чугаалашкан.

Кавказта өңнүктөргө

1983 чылда уруглары-выс-биле Кавказ чурттуг эживиске аалдап чораан бис. Ол улустун чуртталгазы эки, үлегер-чижектег болганын бижип олур мен.

Хой өзөп алган, бисти уткуп хүлээп алдылар. Шайлап олурувуста, уругларым ачазы стол кырынга бир шил арага уштуп салды оң. Ижер кижиде чок болду.

Бир хүн кырган-ава Аминаттың ийи эки кадалар келгеш, хөөрежип орган, мен демги-ле шилди апарып салып бердим. Чоруй баарга, көөрүмге, ол-ла олчаан турар болган. Эжимге чугаалаарымга, «Кавказ кадалары арага ижип олурган дээр болза, тоол болганы ол» — дээр болду.

Оон бир кежээ аныак оолдар-биле хөөрежип, каттырып олурган бис. Мен база демги-ле чүвени эккеп салдым эвеспе. Кайда боор ийик, демги оолдар тура халышкаш, олчаан тарап чоруй барганнар.

Эжимниң чугаазы: «Бо чурттуг херээжен кижин аныак оолдарга арага салган болза, ат-алдары баксырааны ол, кым-даа хүндүлөвөс апар. Ол шуут хоруглуг».

Бажың даштынга кежээ чугаалажып олурарывыска, эжим Рая машиналар эрттерге-ле, туруп мөгейип-ле турар болду. Чолаачылар

көрүнмейн-даа эрте бээр. Ол дугайын айтыраарымга, мынчаар харыылады: «Оларның карактары эзир-биле дөмей деп бил, ырактан-на бисти көргөн. Бир эвес олурар болзумза: «Хасанның уруунуң туразы улуг» — деп чугаа үнгени ол.

Ийи хире неделя ынчаар билдиртпейн эрткен. Даарта чоруур деп турувуста, Аминат эне аптаразындан торгу-

маңнык база шокар пөстөр уштуп, меңээ белекке берди. Кенни уруг Роза кызыл-шокар пөстен меңээ платье даарап берди. Чоруп турувуста, ууттунмас аш-чем, кус-пак сыңмас роза чечектер сөңнээн.

Чанып кээривиске, ол өгнүң ийи уруун дораан куда-лап апарган деп чагаа келген. Ол улустун ужу-чаңчылы ындыг, бир эвес ырак чер-

ден аалчылар кээр болза, ол аалдың улuzu кончуг эки, хүндүткелдиг деп санаттынар боор чүве-дир. Ол кыстарже белек-селек чорудуп, байырывыс чедирген бис.

Хасан, Аминат кырганнар ам чок-даа болза, оларның ажы-төлу-биле ам-даа харылзажып, эки чүүлдерни сактып чоруур бис.

/ Татьяна КЫЗЫЛ-ООЛ.
Кызыл хоорай.

Чон караа көскү

Бо чыл Тес-Хем кожуунга байырлалдар-биле байлак чыл болган. Өскөн-төрзүн кожуунум Тес-Хемниң 100 чыл оюнга; Самагалдайның 250 чылдаанынга тураскааткан байырлал-даа бедик деңгелге эрти. Байырлалга уткуштур дыка-ла хөй ажылдар кылдынганын көрдүвүс. Ылаңгыя кожуун төвүндө Культура бажыңының девискээринде Амбын ноянга тураскаал саадапканын байырлалга келген чон көргөн боор. Онзагай-ла кылган болду.

Чоокта чаа Кызыл хоорай чорааш, орук ара бир чаңгыс чер чурттуум-биле чугаалажып чордум. Ооң чугаазындан Амбын ноянга тураскаалды бистиң кожуунуң бир төлөптиг оглу Роберт Доржу кылдырган деп билип алдым. Чүгле ол тураскаал эвес, бо оглувустун төрзүн кожуунунга кылып чоруур чүүлдери хөй деп билир мен. Бир чижек, каш чыл ишти чоннуң тудуп чадап турган Самагалдай хүрээзин байырлалдар мурнунда, кыска үе дургузунда Роберт Дөрмеевичиниң деткимче-биле туттурупканы дыка улуг буян болган.

Эрткен неделяда «Шын» солунга тускай шериг операциясында киржип турар дайынчыларывыска деткимче көргүзүп турар кижилер дугайында номчудум. Оларның бирээзи — бистиң Тес-Хем оглу Аян Сырат болду. Ол бодунуң акша-хөрөңгизи-биле Нива маркалыг автомашинаны саткаш, дайынчыларга белек кылдыр дамчытканын номчааш, чоргаарланып олурдум. Аян Сырат база кожуунунда чедишкенин ажилдап чоруур сайгарлыкчыдыр. Ооң удуртуп турар ажил-агыы бистиң кожуунда дыка хөй тудугларны, оруктарны, көвүрүглери кылып турар. Бо бүгүнү чону көрүп, өөрүп турар.

Үш дугаар эң-не чоргаарланыр чаңгыс чер чурттуум — Сайын-Белек мөгевис. Тываның Чаан мөгези Сайын-Белек Түлүштүң хүрежиниң езулуг аарыкчызы мен. Бо хүннерде Тываның спортчуларының байырлалында Тыва Чазак Чаан мөгевиске улуг чедишкенин дээш бажың тудуп алырынга деткимче кылдыр 3 сая акша тывыскан деп дыңнааш, дыка өөрдүм. Аныак спортчуга ол дыка улуг деткимче-дир.

Чамдык кижилерниң кылып чоруур эки ажылын бөдүүн, мен ышкаш улус билбес боор-дур. Ынчалза-даа чон караа көскү дээр болгай, оолдарым ышкаш бо буянның оолдарның кылып чоруур ажил-ижи чонунга көскү үлегер.

Ынчангаш Чаа чыл бүдүүзүндө кожуунуң төлөптиг, ховар оолдарынга чоргаарланмышаан, оларга ам-даа улуг чедишкенин күзээр-дир мен.

/ Николай АРАКЧАА,
күш-ажылдың хоочуну.
Куран арбан.

Салым-чаяанның солунчу

Чөөн-Хемчик кожуунуң чоргааралы болур «Чаа орук» солун узун орукту эрткен. 80 чыл дургузунда чонунга бараан болуп келген, кол-ла чүүл — ол ам-даа хөйге бараан болуп чоруур.

Бо төөгүлүг солунга харысалгалыг секретарь болуп ажилдап чораан, амыдыралының 10 ажыг чылын бо солунга тураскааткан Ольга Доржуевна Салчактың дугайында бижикседим.

О.Д. Салчак солунга кожуунуң ажил-амыдыралын, аңгы-аңгы мергежилдиг чурттагы чонун чырыдып чораан. Ольга Доржуевна «Төрзүн чурттуң төөгүзүн төөгүп берем» деп журналистер болгаш көдээ бижикчилер аразында болган мөөрейге II чери ээлеп, 2013 чылдың декабрь 5-те «Салым-чолдун кадыр коклазы» деп очеригинде Тывага Кыдаттан бараан садып келген кырган-ачазын эдерип, Кыдат биле СССР-ниң аразында политиктиг чөрүлдээрлерниң уржуундан олчаан Тывага чурттап артып калган 12 харлыг кыдат оол Чи-Сан-за азы Соу-Ханың салым-чолун бижээн. Ол тыва херээжен-биле чурттап, ажы-төлдүг база болган.

Ольга Доржуевна «Чаа орук» солунга эки кижилер

дугайында очерктерни, ол ышкаш чечен чугааларны, бодунуң чогааткан шүлүктөрүн база бижип турган.

Ольга Доржуевна чон-биле сырый харылзаалыг, арга-сүмелиг хоочун журналист. Ооң «Күзөлдери отурбаалы» деп шүлүүн ыры кылдыр аялгазын чогааткаш, «Анай-Хаак» ыры-хөгжүм ансамбли ырлап турган.

О.Д. Салчак «Чаа орук» солунга корреспондентилеп, харысалгалыг секретарь болуп ажилдааш, солунуң төөгүзүңгө балалбас исти арттырган.

Тыва Республиканың Парлалга болгаш информация талазы-биле күрүне комитеди, Культура яамызы журналистиң ажил-ижин бедии-биле үнелеп, хүндүлөп бижиктер-биле шаңнаан.

Ооң ажилдап турган үезинде «Чаа орук» солунуң тиражи 5 муң экземпляр чедип турган болгаш Сүт-Хөл, Өвүр, Чөөн-Хемчик кожууннарның чоннарының кончуг манаар солуну болуп турган. Солун чеди хонукта 3 катап үнүп турган.

Ольга Салчак 1972 чылда Кызылда күрүнениң педагогика институтунуң филология салбырын дооскан. Доозуп алган эртеми солун-сеткүүл ажылынга өмөк-дөмөк болуп,

улуг идигни берип турган дээр болза, черле чазыг болбас.

Амгы үеде Ольга Доржуевнаның назы-хары улгаткан-даа болза, солуннарга ажыктыг чүүлдерни ам-даа бижип чоруур, арга-сүмелиг журналист. Ол «Тыва мотиватор» солунуңга база чүүлдерни бижип турган. Амгы үеде ол Кызыл хоорайда чурттап, уйнуктарын өөредиринге дузалажып

чоруур кырган-ава.

Ольга Доржуевна — үш ажы-төлдүң ынак иези, алды ачының кырган-авазы.

«Чаа орук» солунувустун 80 чылдааны-биле амгы үеде ажилдап турар база ажилдап чораан шупту журналисттерге, типография ажилдакчыларынга база аас-кежикти, экини күзедим.

/ Виктория ПЮРЮНА,
күш-ажылдың хоочуну.
Чадаана хоорай.

| КАДЫКШЫЛ |

Доңган таварылгада...

Агаарның температурасы хөлүн эрттир чавызап, кижиниң амы-тынынга, кадык-шылынга айыылды тургузуп болур. Изиг чем чивээн, чемнениксээн, могап-шылаан, аараан азы арага ижипкенде, мага-бодунуң бир кезээн доңуруп ап болурунун айыылы улуг. Ону болдурбазы-биле, эмчиниң сүмези-биле үлежир-дир бис.

Думчуун, кулактарын, чаактарын, сегелин, холунун, будунун салааларын доңуруп алырындан аңгыда, кижиниң хан эргилдези түр үеде ажилдаары оожургай бээрге, мага-бот билинместээш, ооң кандыг-бир кезээ доңа берип болур. Доңа берген орган ирип, өлүглени бээр айыылдыг. Ол ышкаш тыныш, аыш-чем хайылдырар, нерв органнары дегдире берип болур.

Мага-боттуң кезектери доңгаш, үжүй бергеш, билинместеп, кызып, шиштеп турар ышкаш апарза, доңган черни 36,6 градус сугга 20–30 минута дургузунда тудар. Бир

эвес ындыг арга чок болза, доңган хол-дарны колдук адаанче суптарга, база дузалаар. Ол ышкаш чылыг шай, сүт азы мун аартаары доңган кижиге чылыгар арга. Доңган кижиниң кежи сооктан агарып, кадып, суглангылап эгелээр болза, дүрген эмчи дузазын чедирери чугула. Чамдык берге таварылгаларда эмчиге чыттырып эмнээри чугула херек.

Когараан кижиге баштайгы дуза кадып тура, доңган черни хар-биле өгөп, массажап болбас. Байдалды улам дорайтадып болур. Электри дузазы-биле ажилдадыр грелкалар болгаш өске-даа чылыдар херекселдер ажиллап болбас. Доңган кижиниң кежи өрттенип болур. Кудумчузе үнерде, арынга курга кешке көрдүнгөн кремнер чагбас. Изиг шай азы кофе ижип алгаш, даштыгаар соокче дораан үнүп болбас. Оода-ла 30–40 минута эрткенде үнер.

/ А.ОНДАР.

Комбинация науки и
искусства помощи
людям

- IV-терапия (умные капельницы)
- Амбулаторные приемы врачей
- Лабораторные исследования
- Гирудотерапия
- Хиджама
- УЗИ
- Иглоукалывание
- Физиотерапия
- Массаж

12+

Адрес: ул. Дружбы 151,
напротив ТЦ АЛМА

Тел. для записи:
8 (977) 367-88-88
8 (923) 549-14-49

РЕКЛАМА. ООО "БИОС". ОГРН: 1191719001210,
ЛИЦЕНЗИЯ: ЛО41-01347-17/00958612 ИМЕЮТСЯ
ПРОТИВОПОКАЗАНИЯ, НЕОБХОДИМА
КОНСУЛЬТАЦИЯ СПЕЦИАЛИСТА

РЕКЛАМА 12+

ТЕЛЕФОН ДЛЯ ЗАКАЗА:

8(394-22)3-33-22

Г. КЫЗЫЛ, УЛ. КРАСНОАРМЕЙСКАЯ, 100, КАБ 309.

ВЫДЕЛИ
СЕБЯ ИЗ
ТОЛПЫ!

РЕКЛАМА 12+

НАВЕДИТЕ КАМЕРУ:

ТываМедиаГрупп

ПЕЧАТЬ НА ОДЕЖДЕ

ХУДИ
+печать

ФУТБОЛКА
+печать

ЛЮБЫЕ
ЦВЕТА

НАВЕДИТЕ КАМЕРУ:

https://vk.com/public219781219

Т М Г
Издательский дом

НАВЕДИТЕ КАМЕРУ:

https://vk.com/tmgnews17

ТЫВАМЕДИАГРУПП

Реклама, подписка, сотрудничество:

8(39422)2-18-10, 3-33-22

Отдел продвижения и продаж,
3 этаж, кабинет 309

8-923-267-07-49

РЕКЛАМА 12+

АЛДЫН, МӨҢГҮН САДЫП АЛЫР МЕН.
ЮВЕЛИРЛИГ КЫЛЫГЛАРНЫ
ДҮРГЕНИ-БИЛЕ СЕПТЕП КЫЛЫП ТУРАР.
МӨҢГҮН ЮВЕЛИРЛИГ КЫЛЫГЛАРЖЕ
35% ЧИИГЕЛДЕЛИГ.
ЮВЕЛИРЛИГ САЛОН
"ЗОЛОТАЯ ЦЕПЬ"

АДРЕЗИ:
КОЧЕТОВ КУДУМЧУЗУ, 49
2 ДУГААР КАБТ.
8-923-338-9188

ИП Шпак Е.А. ОГРНИП 317171900013031

РЕКЛАМА 12+

МИР АККУМУЛЯТОРОВ

г.Кызыл, ул. Депутатская 2/3 (район Аян-Чорук)
Тел. 8-906-999-9907, 8-963-250-0096

Музыкальная передача на канале "Тува 24"
ОТ ВСЕЙ ДУШИ (ХӨГҮМНҮГ БАЙЫР)

17.00-19.00 17.00-19.00 8.00-9.00
ВТОРНИК / ЧЕТВЕРГ / СУББОТА

- 1 ПЕСНЯ
- 5 ФОТО
- ОД 70 СЛОВ

3500P

ПО АДРЕСУ:
Кызыл, ул. Красноармейская д.100, каб.309
tyvamedia@bk.ru
8(394-22)2-18-10 8-923-267-07-49

Стоимость дополнительного слова: 50 руб.
Фото: 150 руб., песни: 700 руб.

РЕКЛАМА 12+

“Автопоезд” акциязы уламчылап турар

ДЕКАБРЬ 25-ТИҢ ХҮНҮНДЕ ТЫВАНЫҢ УЛУСЧУ ФРОНТУЗУ ТУСКАЙ ШЕРИГ ОПЕРАЦИЯЗЫНДА КИРЖИП ТУРАР ЧАҢГЫС ЧЕР ЧУРТТУГЛАРЫВЫСЧЕ РЕСПУБЛИКАНЫҢ АҢГЫ-АҢГЫ КОЖУУННАРЫНДА САГЫШ ЧОВАНГЫР ЧОННУҢ ЧЫГГАНЫ БЕРГЕ ОРУКТАРГА ТОРУЛБАС “УАЗ”, “ГАЗ”, “НИВА” МАРКАЛЫГ АВТОМОБИЛЬДЕРИН ЧОРУТКАН.

Найысылал Кызылдан ниитизи-биле 9 автомобильди демир-орукка чедир машиналарның ээлери мунуп чедирер. 10 дугаар автомобиль Абаканда манап турар. Элчеглиг дуза январь айның ортузунда шериглерге чеде бээр дээрзин Галина Сюрюн дыңнаткан: “Бо машиналарны демир-орук дузазы-биле чорудуптарга, январь 15 үезинде дайынчыларывыска чеде бээр. Ачы-дуза чедирип турар чонувуска, ТР-ниң Чазааның автобаазазына, ОБЯ эргелелиниң ажилдакчыларына болгаш удуртукчуларына эккелген машиналарны септеп-селип бергени дээш, Тере-Хөл кожунунуң чонунга элээн хөй түңнүг акшаны дузалааны дээш улуу-биле четтирдивис”.

/ Г. Сюрюн.

Оон аңгыда, декабрь 19-та республиканың хөй-хөй улуг-биче артистери ачы-дуза чедирери-биле концерти эрттиргенин ол демдеглээн. Оон база элээн хөй түңнүг акша база чыгдыңган. Каң-Болат Сат, Орлан Монгуш, Артыш Сагаан олар база мөөң-мөөң акшалар-биле дузалажып турар дээрзин ол чугаалаан. Улусчу фронтунуң төлээзи Галина Сюрюн коллегаларына, чаңгыс чер чурттугларына четтиргенин илереткен.

Сукпактың аграрлыг лицейиниң директору Резеда Түлүш дайынчы

/ С. Далчин.

/ Р. Түлүш.

чээни-биле кады саткан “Нива” маркалыг автомобильди чорудуп турар. “Чээним бичии када дыштанып келгеш, берге оруктарга торулбас машина ТШО девискээринге кончуг херек дээрзин чугаалаан. Лицейиниң таңнылы, ИХЯ хоочуну Маадыр Амырбиттин “Нива-зын” чугаалашкаш, садып алган бис. Хөй чылдар иштинде автомобиль башкарып чоруур арга-дуржулгалыг билиривис чолаачы боорга, оон машиназының эдилели эки дээрзин билгеш, чарладардан дилеп-даа турбайн, дортла алганывыс ол” – деп, Резеда Түлүш чугаалаан.

Ол бодунуң чээнинге болгаш ында киржип турар чаңгыс чер чурттугларына тиилелгелиг чанып келирин күзээн: “Бистиң шериглеривиске чер-чуртунче тиилелгелиг чанып келирин күзеп, четтикпейн манап тур бис. Оларның эрес-дидими, быжыг тура-соруктуу-биле тиилелге бистии болур”.

Дайынчы хөдөлишкinner девискээринче машиналарны куруг эвес чорудуп турарын Саима Далчин чугаалаан: “Бистиң дайынчыларывыс машинаны көзүлбес кылдыр шып алып четкилер херек дээрзин билгеш, машина бүрүзүнде суп каан бис. Ол четкилерни “Тываның улусчу полугунуң” даалгазы-биле кожуннарда волонтерлар белеткеп турар. Четкилерден аңгыда, оңгулар иштинге чырыдар херекселдерни, чылыг идик-хепти база суп каан”.

ТШО эгезинден тура “Автопоезд” акциязы-биле Тывадан ниитизи-биле 60 ажыг автомобильди чоруткан. Тываның сагыш човангыр чону дайынчы чаңгыс чер чурттугларына амдыгаа чедир бүгү талалыг дузаны чедирип турары өөрүнчүг.

/ Чыжыргана СААЯ.
Буян ООРЖАКТЫҢ
тырттырган чуруктары.

Грипптиң А биле В хевирлерин лабораторияга бадыткаан

Тывада Росхереглелхайгааралының регионалдыг эргелелиниң специалистери санитар-эпидемиологтук хемчеглерни күштелдирери чугула деп сагындырган.

Эрткен неделяда республика девискээринде грипптиң А хевиринден аараан ийи таварылганы лабораторияга бадыткаан. Олар Кызыл хоорайның чурттакчылары болган. Оон аңгыда, регионнуң найысылалында уруглар сады барып турар үш харлыг бичии уругдан грипптиң В хевирин база тывылган. Күрүнениң вирусология база биотехнологияның «Вектор» эртем төвүнче бичии уругдан алган биоматериалды хандыр шинчилээр кылдыр чоруткан.

Грипп кедерей бээр болза, айыылы улуг. Ол антибиотиктерге алыспас, халдавырлыг дегдиришкinner дүрген шилчип болур, ынчангаш шын эмнээш-кинни чорудары чугула. Ындыг болганда, боду эмненмейн, эмчиге хынадып, шын диагнозту салдырып, тодаргай эмнээшкinner алганы дээр. Аарывас дизе, камнанырының бөдүүн дүрүмнерин сагыыр: хөй-ниити транспортунга база кижилер чыылган черлерге эмчи масказын кедер, кудумчуже үнгеш-киргеш, холдарны база думчук үдүн чуур.

Эрткен неделяга көөрдө, ОРВИ-ден аарыыр чорук эвээжээн, 491 турган болза, 453 кижиге аараан. 7-ден 14 хар аразында уругларның аарыыры 26 хуу эвээжээн. А 15 хардан өрү назын-ныг элээдилерниң база улуг улустуң аарыыры эрткен неделяда 10,3 хуу көвүдээн. Тываның найысылалы Кызыл хоорайда аарыг кижилер саны 20 хуу өскөн.

Коронавирус халдавырындан 56 кижиге аараан, оларның 40-и – улуг кижилер болза, 16-зы – 17 харга чедир чаштар болгаш элээдилер. Хүнде орту-маа-биле сес кижиге covid-19-тан аарып турары бадыкатынган. Бөгүндө республиканың халдавырлыг аарыглар эмнелгезинде 28 кижиге эмнедип чыдар, үш кижиниң байдалы аар. Аарыг 54 кижиниң байдалы чиик болгаш, амбулаторлуг эмнээшкinner.

Өөредилге албан черлеринде Чаа чылдың хемчеглерин эрттирип тургаш, кижиге бүрүзү масканы ыяап-ла кедерин республиканың эпидемиология албаны сүмелээн. Эмнелге болгаш социал албан черлериниң удуртукчуларын маска кедер чурумга контролду күштелдирерин кыйгырган.

/ ТР-ниң Чазааның парлалга албаны.

2023 ЧЫЛДА “ШЫН”
СОЛУННУҢ ЧАГЫДЫЛГАЗЫ:
ПОЧТА ДАМЧЫШТЫР –
1282,9 рубль.

БИР ЭВЕС РЕДАКЦИЯДАН
ЧАГЫДАР БОЛЗА,
ЧАРТЫК ЧЫЛДА – 864 рубль.
Тел.: 8(39422)3-39-45, 2-18-10

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ:

“Тыва медиатрупп” ПБ
ТР-ниң КАА

Кол редактор
С.Н. МОНГУШ.

Редакцияның болгаш
үндүрүкчүнүң адреси:
667000, Тыва Республика
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100,
кабт 2, каб. 206

РЕДАКЦИЯНЫҢ
ТЕЛЕФОННАРЫ:

Редактор — 2-01-35.
Чарлал килдизи — 2-18-10
Солун чыскаакчылары:
А.К. Ооржак, А.Ч. Чамзырын —
2-17-94

Корректор: Ч.Н. Мачык,
А.А. Лагбы — 2-17-94

Харылзаа, информация техно-
логиялары болгаш массалыг
коммуникациялар адырына
хайгаарал талазы-биле федерал-
дыг албанның Енисей эргелели
«Шын» солуну 18.10.2022 чылда
бүрүткээн.

Бүрүткел дугаары —
ПИ № ТУ 24-01214

Солунну «Тываполиграф» КХН-ге
парлаан.
(Индекс: 667000. Тыва Республика,
Кызыл, Щетинкин болгаш Кравчен-
ко, 1).

Солунда парлаттыг материал-
дарның авторларының бодал-
дары редакцияның туружу-биле
дүүшпейн барып болур. Айыт-
тыг саннары болгаш өске-даа
фактылары, дыңнадылары дээш
авторлар боттары харыылаар.

Чагыдылга индекси:
хуу кижилерге — П6855,
организацияларга — П6860

Солун неделяда ийи катап үнер
(среда, суббота).

Номерни парлалгаже дужаганы:
график езугаар — 21.00,
херек кырында — 18.00.
Солун келбейн барганда, 2-11-52
телефонче долгаар.

Солуннуң сайтызы:
shyn.ru

Электроннуг почтазы:
shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

Тираж
2640 кезек